

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний
університет імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра загальної та клінічної психології

ДОСЛІДНИЦЬКІ МЕТОДИ В СФЕРІ ПСИХІЧНОГО
ЗДОРОВ'Я: НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО
ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ТА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ

Луцьк, 2022

УДК 316.6(07)

Д 69

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №9 від 18 травня 2022 року)*

Рецензенти:

Мудрик А.Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Остапівський О.І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Волинського інституту післядипломної освіти вчителів

Д69 Дослідницькі методи в сфері психічного здоров'я: навчально-методичні матеріали до проведення практичних та лабораторних робіт / Укладач Тетяна Володимирівна Федотова. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : ПП Іванюк В.П. 2022. 60 с.

Видання містить матеріали для проведення практичних та лабораторних робіт з дисципліни «Дослідницькі методи в сфері психічного здоров'я» для студентів освітньо-професійної програми «Клінічна психологія» підготовки магістра галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 053 «Психологія».

Навчально-методичні матеріали до проведення практичних та лабораторних робіт відповідають авторській програмі дисципліни та побудовані відповідно до структури силябусу, який складається з двох змістових модулів.

Для викладачів та студентів факультетів психології.

УДК 316.6(07)

Д 69

© Федотова Т.В. (укладач), 2022

ЗМІСТ

1.	Опис навчальної дисципліни.....	4
2.	Теми практичних занять.....	7
3.	Теми лабораторних занять	10
4.	Політика оцінювання роботи студентів.....	54
5.	Рекомендована література та інтернет-ресурси.....	58

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Вивчення навчальної дисципліни «Дослідницькі методи в сфері психічного здоров'я» зосереджене на питанні методології наукового пошуку, а також процедурно-методичних особливостей проведення емпіричного психологічного дослідження (вибір теми, основних етапів роботи над науковим дослідженням, підбір методичного інструментарію, формування вибірки емпіричного дослідження тощо) в сфері психічного здоров'я, окремо розглядаються питання критеріїв та розладів психічного здоров'я.

Програма навчальної дисципліни складена у відповідності до Стандарту вищої освіти України по спеціальності 053 «Психологія» і враховує його вимоги.

Викладання навчальної дисципліни передбачає читання лекцій, практичних та лабораторних занять.

Окрім аудиторних занять, передбачається значний об'єм самостійної роботи студентів, з метою вивчення теоретичних та практичних питань. Форма організації контролю: іспит.

Вивчення дисципліни пов'язане зі знаннями, які студенти отримали при вивченні таких дисциплін як «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Основи наукових досліджень в соціальній психології», «Психодіагностика», «Експериментальна психологія», «Математичні методи в психології», «Клінічна психологія», «Патопсихологія».

Метою навчальної дисципліни «Дослідницькі методи в сфері психічного здоров'я» є формування у студентів системи наукових знань, умінь та навичок проведення наукових досліджень у клінічній практиці.

Основне завдання навчальної дисципліни – сприяти психологічній підготовленості майбутніх магістрів – клінічних психологів до реалізації професійної діяльності.

Після вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **знати:**

- основні методологічні принципи, методи та методики психологічного дослідження;
- особливості застосування дослідницьких методів у вивченні психічного здоров'я;
- специфіку процедурно-методичних особливостей організації і проведення емпіричного психологічного дослідження в сфері психічного здоров'я;

вміти:

- емпіричного та експериментального застосовувати дослідницькі методи при вивченні психічного здоров'я особистості;

- ефективно планувати та проводити психологічне дослідження(підбір психодіагностичного інструментарію, формування вибірки досліджуваних, проведення та аналізу і обробки результатів емпіричного дослідження);
- якісно та кількісно обробляти отримані дані наукового дослідження, застосовуючи комп'ютерні технології;
- аналізувати та інтерпретувати отримані результати з можливістю окреслення/визначення напрямків проведення консультативно-корекційної роботи.

Вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів освіти:

Загальних компетентностей:

ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

Фахових компетентностей спеціальності:

ФК1. Здатність здійснювати теоретичний, методологічний та емпіричний аналіз актуальних проблем психологічної науки та / або практики.

ФК2. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.

ФК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

ФК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.

ФК8. Здатність оцінювати межі власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію.

Прогнозованими результатами навчанняє:

ПРН 1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ПРН 2. Вміти організовувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.

ПРН 3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.

ПРН 7. Доступно і аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях.

ПРН 10. Здійснювати аналітичний пошук відповідної до сформульованої проблеми наукової інформації та оцінювати її за критеріями адекватності.

ПРН 11. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і

методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Структура навчальної дисципліни представлена у вигляді таблиці 1 (денної форми навчання відповідно).

Таблиця 1

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лекції	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота	Консультації	Форма контролю/Бали*
Змістовий модуль 1. Психічне здоров'я особистості. Методологія наукового дослідження							
Тема 1-2. Поняття психічного здоров'я та психічних розладів в контексті вивчення психічного здоров'я особистості	15	2	2		10	1	КДС/2,5
Тема 2. Методологія психології: поняття та принципи	7	2			4	1	КДС/2,5
Тема 3. Проблема класифікації методів в психології	17	2	4	4	6	1	КДС/2,5
Тема 4. Основи психологічного дослідження. Специфіка вибірки дослідження	17	2	2	2	10	1	РМГ/2,5
Разом за модулем 1	56	8	8	6	30	4	10
Змістовий модуль 2. Психологічне дослідження особистості в клінічній практиці							
Тема 5. Методи психологічного дослідження в клініці: клінічне інтерв'ю	13	2	2		8	1	РМГ/2,5
Тема 6. Емпіричні методи у вивченні психічного здоров'я особистості	22	4	2	4	10	2	КДС/2,5
Тема 7. Математичні та статистичні методи у вивченні психічного здоров'я	18	2	2	2	10	2	РМГ/2,5
Тема 8. Аналіз та інтерпретація результатів психологічного обстеження особистості. Представлення результатів психологічного дослідження	11	2	2		6	1	РМГ/2,5
Разом за модулем 2	64	10	8	6	34	6	10
Види підсумкових робіт							Бал
Включеність у роботу на практичних заняттях (2,5 бала * 8 практ)							20
Виконання усіх лабораторних робіт в повному обсязі							20
Підсумкова модульна контрольна робота (МКР1+МКР2)							30+30=60
Всього годин/ Балів		18	16	12	64	10	100

Примітки: Форма контролю: КДС – командна дискусія, РМГ – робота в малих групах, ПМК – підсумкова модульна контрольна робота, К – консультації.

2. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Психічне здоров'я особистості.

Методологія наукового дослідження

Тема 1. Поняття психічного здоров'я та психічних розладів в контексті вивчення психічного здоров'я особистості

1. Поняття психічного здоров'я. Критерії оцінювання психічного здоров'я.
2. Рівні психічного здоров'я за Б. Братусем.
3. Групи людей з різними показниками психічного здоров'я.
4. Чинники психічного здоров'я особистості.
5. Межі психічної норми і психічних розладів

Тема 2-3. Проблема класифікації методів в психології

1. Особливості клініко-психологічного обстеження дітей.
2. Обсерваційні методи в клінічній практиці.
3. Експеримент в клінічній практиці: специфіка проведення.
4. Валідність експерименту: види валідності (внутрішня, зовнішня, конструктивна, операційна, індивідуальна, статистична).
5. Психодіагностичні методи в клінічній практиці: стандартизовані тести.
6. Надійність та репрезентативність тесту. Способи визначення надійності тестів.
7. Валідність тесту. Нозологічна валідність тесту. Критерії валідності.
8. Особистісні опитувальники в клінічній практиці.
9. Методи суб'єктивного шкалування в клінічній практиці.
10. Методи самооцінювання в клінічній практиці.
11. Проективний підхід у діагностиці особистості
12. Психодіагностичні методи в клінічній практиці: анкетування та бесіда.
13. Поняття анамнезу: медичний та психологічний анамнез.

Тема 4. Основи психологічного дослідження.

Специфіка вибірки дослідження

1. Методика проведення наукового дослідження.
2. Поняття: «генеральна сукупність», «вибірка дослідження».
3. Специфіка застосування організаційних методів в клініці.
4. Специфіка проведення емпіричного дослідження в клініці.
5. Праксиметричні методи в клініці (прийоми аналізу процесів і продуктів діяльності: хронометрія, професіографія, оцінка виконаної роботи)

6. Біографічні методи (прийоми дослідження життєвого шляху, вивчення документації).

Змістовий модуль 2. Психологічне дослідження особистості в клінічній практиці

Тема 5. Методи психологічного дослідження в клініці: клінічне інтерв'ю

1. Модель (структура) клінічного інтерв'ю.
2. Функції та принципи клінічного інтерв'ю.
3. Етапи діагностичного вислуховування.
4. Методи впливу в процесі інтерв'ю
5. Особливості проведення клінічного інтерв'ю з сім'єю.

Тема 6. Емпіричні методи у вивченні психічного здоров'я особистості

1. Діагностика сприймання: критерії та методи.
2. Діагностика уваги: критерії та методи.
3. Діагностика пам'яті: критерії та методи.
4. Діагностика мислення: критерії та методи.
5. Діагностика інтелекту: критерії та методи.
6. Діагностика емоційної сфери: критерії та методи.
7. Діагностика характеру та акцентуацій особистості: критерії та методи.
8. Діагностика мотиваційної сфери: критерії та методи.
9. Діагностика вольової сфери: критерії та методи.
10. Діагностика депресивної симптоматики: критерії та методи.

Тема 7. Математичні та статистичні методи у вивченні психічного здоров'я

1. Математичні методи (описова статистика).
2. Математичні методи (кількісні методи: кореляційний аналіз, регресійний аналіз, факторний аналіз)
3. Методи порівняння вибірок досліджуваних: Т-критерій Стюдента, Х квадрат.
4. Інтерпретаційні методи (генетичний та структурний).
5. Поняття статистичного критерію та рівня статистичної значущості.

Тема 8. Аналіз та інтерпретація результатів психологічного обстеження особистості. Представлення результатів психологічного дослідження

1. Узагальнення результатів емпіричного дослідження.
2. Формулювання висновків.

3. Наочно-графічне представлення результатів досліджень.
4. Особливості підготовки тез та фахових наукових публікацій за результатами емпіричного дослідження.

Завдання студентам для самостійного опрацювання

1. Характеристики особистісних опитувальників: опитувальник FPI.
2. Характеристики особистісних опитувальників: опитувальник MMPI.
3. Особливості застосування тесту Роршаха.
4. Особливості застосування проєктивної методики «Піктограма».
5. Особливості застосування тесту Люшера.
6. Особливості застосування методики «Незавершені речення».
7. Особливості застосування тесту Сонді.
8. Особливості застосування методики «Семантичний диференціал».
9. Особливості застосування методики ТАТ.
10. Методика С. Розенцвейга.
11. Особливості застосування тесту «Неіснуюча тварина»
12. Особливості застосування тесту «Намалюй людину».

3. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Лабораторна робота №1 СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЯК МЕТОД КЛІНІКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета. Сформувати у магістрів вміння планувати, проводити та представляти результати спостереження; розвинути спостережливість; виховати почуття відповідальності.

Завдання. Провести спостереження за поведінкою пацієнта під час клініко-психологічного дослідження, що проводить клінічний психолог установи бази практики. Заповнити форму бланк протоколу спостереження надати висновок спостереження.

Методичні вказівки. Магістрам варто опрацювати лекційний матеріал та рекомендовану літератури з питань дослідницьких методів в сфері психічного здоров'я, звернувши особливу увагу на особливості проведення спостереження та бесіди з пацієнтами в умовах лікувально-профілактичного закладу.

Магістрам потрібно провести спостереження за поведінкою пацієнта в процесі його клініко-психологічного дослідження клінічним психологом установи бази практики. За результатами спостереження магістри складають «поведінковий портрет» пацієнта, акцентуючи увагу на його вербальній та невербальній поведінці. Після проходження практики магістри здають: бланк спостереження разом з описом «поведінкового портрету» досліджуваного та висновками спостереження.

Спостереження – систематичне, цілеспрямоване відстеження проявів психіки людини у визначених умовах. Невтручання дослідника (об'єкт спостереження не знає, що за ним спостерігають) з очікуванням, коли цікавлять явища проявляться таким чином, що їх можна буде зафіксувати і описати, служить найбільш важливою характеристикою даного методу.

Розрізняють *види* спостереження:

Зовнішнє (менш суб'єктивне, ніж самоспостереження і частіше використовується там, де ознаки, за якими потрібно спостерігати, легко можуть бути виділені і оцінені зовні) та внутрішнє (незамінне і часто виступає єдиним доступним методом збору психологічної інформації у тих випадках, коли відсутні надійні зовнішні прояви, які цікавлять дослідника).

Зріз (короткочасне спостереження) та лонгитюдное (тривале, іноді багаторічне спостереження).

Вільне (проводиться у випадках, коли неможливо точно визначити, що потрібно спостерігати/ознаки явища, яке вивчається, і його ймовірний хід наперед невідомі досліднику) та стандартизоване (краще застосовувати тоді, коли у дослідника є точний і повний перелік ознак, які характерні для феномену, що вивчається).

Суцільне (досліджуються всі представники досліджуваної групи) та вибіркоче (отримання інформації про вибірку/досліджуваного).

Включене спостереження (спостерігач в складі досліджуваної групи, коли може дати правильну оцінку явищу, лише відчувши його на собі) та невключене.

Завданнями спостереження можуть служити вивчення психологічних особливостей не тільки окремої особистості, але й цілого колективу.

Спостереження стає науковим методом вивчення психіки тільки у випадку, якщо воно не обмежується описом зовнішніх явищ, а здійснює перехід до пояснення психологічної природи цих явищ. Формою такого переходу – **гіпотеза** – висловлене дослідником припущення про наявність (або відсутність) зв'язків і залежностей (оцінюються переважно статистичними методами: кореляційний аналіз), що існують між важливими його об'єктами і явищами.

Об'єкт спостереження – поведінка особистості в найрізноманітніших її зовнішніх виявах, в яких реалізуються усвідомлені та неусвідомлені внутрішні психічні стани, переживання, прагнення. В особливостях мовлення, у виразних рухах - жестах, міміці, виразах обличчя, пантомімічних актах (позах) тощо можна виявити й простежити особливості уваги, розуміння, емоції та вольові якості, особливості темпераменту і риси характеру.

Предметом спостереження виступають різні особливості поведінки:

- Вербальне поведінка (зміст промови, тривалість, інтенсивність мови тощо).
- Невербальна поведінка (експресія обличчя, очей, тіла, виразні рухи тощо).
- Переміщення людей (дистанція між людьми, розташування в просторі, фізичні впливи (торкання, поштовхи, удари тощо).

Процедура спостереження

Процедура спостереження передбачає конкретизацію методики спостереження та визначення основних етапів реалізації, застосування засобів для фіксації даних (протоколювання, запис на стандартних бланках, щоденниковий запис, магнітофонний, кіно-, фото-, відеозапис, графічний тощо).

Процедура спостереження складається з етапів:

1. **Етап підготовки** (визначення об'єкта, предмета, ситуації спостереження).
2. **Етап розробки схеми спостереження** (вибір способу спостереження і реєстрації даних, створення плану спостереження, вибір методу обробки результатів).
3. **Етап проведення спостереження** (отримання емпіричного матеріалу), результатом є протокол, тобто документ, що фіксує спостерігаліся події.
4. **Етап обробки та інтерпретації результатів:** використання прийнятої системи розкодування (якщо була певна схема фіксації даних в символах, одиницях природної мови або інших категоріях); якісний аналіз включає змістовно-сміслову інтерпретацію;

Вимоги до проведення спостереження:

- 1) планомірність, а не випадковість;
- 2) здійснюватися послідовно й систематично;
- 3) має бути забезпечене достатньо широкою інформацією про явище, яке є предметом спостереження (слід оперувати якомога більшою кількістю фактів);
- 4) передбачати точну фіксацію результатів спостереження.

Вимоги до дослідника:

- а) бути об'єктивним при фіксації, усному описі та класифікації фактів спостереження;
- б) володіти собою, щоб його власні почування та особисті характерологічні якості не впливали на його роботу, не позначалися на спостереженні та не спотворювали висновків;
- в) не бути тенденційним, упередженим в організації спостереження та очікуванні його наслідків, щоб не дійти безпідставних висновків;
- г) не піддаватися першим враженням від досліджуваного;
- д) не бути поблажливим щодо досліджуваного;
- с) не приписувати досліджуваному своїх власних якостей і не пояснювати його поведінку з власних позицій.

Протокол спостереження

У схему спостереження входить визначення моментів звіту спостерігача в ході спостереження або відразу після певних етапів спостереження. Дані спостереження фіксуються у формі протоколу, щоденника або окремих записів (заміток). *Протокол* найбільш часто застосовувана форма запису при періодичних спостереженнях і часі всього ведеться безпосередньо в ході спостереження. Він може бути різною мірою формалізований.

Щоденник – форма запису, застосовується при лонгитюдному спостереженні (записи роблять зазвичай один раз на день або у кілька днів, причому спостерігач записує по пам'яті у вільній формі все, що привернуло його увагу, окремі записи ведуться при реєстрації одиничного спостереження або використанні спостереження як допоміжного прийому).

Протокол, в якому спостерігач фіксує дані, може бути суцільним або вибіркоким. У *суцільному протоколі* спостерігач повністю відображає всі спостережувані події (зрозуміло, на тому рівні узагальнення, який їм прийнятий) в тому порядку, в якому вони відбувалися. Зазвичай вказують час, яке займало ту чи іншу подію. Суцільний протокол певною мірою формалізований. *Вибірковий* - також фіксує події в хронологічному порядку, але не всі, а лише ті, які цікавлять дослідника (зазвичай використовується на пізніх етапах дослідження, коли дослідник досить знайомий з "об'єктом").

При хронометруванні/підрахунках частот прояву тієї чи іншої події/якості/властивості протокольний опис містить числові значення. Таблиця фіксації даних спостереження подається в структурованій формі.

Спостереження вимагає чіткості та точності реєстрування його показників. Цього можна досягти, застосовуючи бланки (табл.1).

Таблиця 1

Бланк для фіксації результатів спостереження (приклад)

Дата спостереження	Умови, за яких проводилося спостереження	Що спостерігалось	Що виявлено в процесі спостереження	Пояснення даних спостереження

Етичний кодекс АРА та спостереження

Етичний кодекс Американської психологічної асоціації (American Psychological Association/APA) дозволяє проведення спостережень за умови дотримання певних правил і вжиття певних заходів обережності (деякі з них):

1. Якщо дослідження проводиться в громадському місці, то отримання інформованої згоди учасників не вважається необхідною. В іншому ж випадку необхідно заручитися згодою досліджуваного.
2. Психологи повинні робити все можливе, щоб уникнути заподіяння шкоди учасникам дослідження, а в разі неможливості його уникнення – знизити передбачувану шкоду.
3. Психологи повинні звести до мінімуму вторгнення в особисте життя.
4. Психологи не розкривають конфіденційні дані про учасників своїх досліджень.

Схема спостереження за поведінкою дитини (карта Д. Скотта)

Спостереження за поведінкою дитини проводить класовод, класний керівник, куратор, вихователь, під керівництвом працівників психологічної служби. Практичний психолог, соціальний педагог узагальнюють результати діагностики, розробляють рекомендації для педагогів, адміністрації закладу, батьків. Заповнені бланки спостереження зберігаються у практичного психолога.

*І. **НД** недовіра до нових людей, речей, ситуацій. Це призводить до того, що будь-який успіх коштує дитині величезних зусиль. Від 1 до 11 менш явні симптоми, від 12 до 17 симптоми явного порушення.*

1. Розмовляє з вчителем лише тоді, коли перебуває з ним наодинці.
2. Плаче, коли їй роблять зауваження.
3. Ніколи не пропонує нікому жодної допомоги, але охоче надає її.
4. Дитина підлегла (погоджується на невіграшні ролі, наприклад, під час гри бігає за м'ячем, коли останні спокійно на це дивляться).
5. Надто тривожна, щоб бути неслухняною.
6. Говорить неправду через боязнь.
7. Любить, коли до неї виявляють симпатію, але не просить про це.
8. Ніколи не приносить учителю квітів або інших подарунків, хоч її товариші часто це роблять.
9. Ніколи не приносить і не показує вчителю знайдених нею речей або яких-небудь дрібниць, хоч її товариші часто це роблять.
10. Має тільки одного хорошого товариша і, як правило, ігнорує інших хлопчиків і дівчаток у класі.
11. Вітається з учителем лише тоді, коли той зверне на неї увагу. Бажає бути поміченою.
12. Не підходить до вчителя за власною ініціативою.
13. Надто сором'язлива, щоб просити про що-небудь (наприклад, про допомогу).
14. Легко стає нервовою, плаче, червоніє, якщо їй задають запитання.
15. Легко усувається від активної участі у грі.
16. Говорить невиразно, бурмоче, особливо, коли з нею вітаються.

*II. **Д** Депресія. У легшій формі (симптоми 1-6) час від часу спостерігаються різного роду перепади активності, зміна настрою. Наявність симптомів 7 і 8 свідчить про схильність до роздратування і фізіологічне виснаження. Симптоми 9-20 відображають гостріші форми депресії. Пунктам синдрому **Д** зазвичай супутні виражені синдроми **ВВ** і **ТВ**, особливо у крайніх формах депресії, що може свідчити про депресивне виснаження.*

1. Під час відповіді на уроці дитина іноді старанна, іноді ні про що не турбується.
2. Залежно від самопочуття або просить про допомогу у виконанні завдань, або ні.
3. Ступінь старанності у навчальній діяльності змінюється майже щодня.
4. В іграх іноді активна, іноді апатична.
5. У вільний час іноді виявляє повну відсутність інтересу до будь-чого.
6. Виконуючи ручну роботу, іноді старанна, іноді ні.
7. Нетерпляча, втрачає інтерес до роботи по мірі її виконання.
8. Розлючена, іноді до нестями.
9. Може працювати сам-на-сам, але швидко втомлюється.
10. Для ручної роботи не вистачає фізичних сил.
11. Млява, не виявляє ініціативи (у класі).
12. Апатична, пасивна, неуважна.
13. Часто спостерігаються раптові і різкі спади настрою.
14. Рухи уповільнені.
15. Занадто апатична, щоби через що-небудь переживати (і, відповідно, ні до кого не звертається з проханням допомогти).
16. Погляд тупий і байдужий.
17. Завжди лінива і апатична в іграх.
18. Часто мріє наяву.
19. Говорить невиразно, бурмоче.
20. Викликає жалість (пригнічена, нещасна), рідко сміється.

III. У. Занурення в себе. Уникання контактів з людьми, самоусунення. Захисне настановлення щодо будь-яких контактів з людьми, неприйняття проявів любові до дитини.

1. Абсолютно ніколи ні з ким не вітається.
2. Не реагує на привітання.
3. Не виявляє доброзичливості до інших людей.
4. Уникає розмов, замкнена.
5. Мріє і займається чимось замість шкільних занять (живе в іншому світі).
6. Зовсім не виявляє інтересу до ручної роботи.
7. Не виявляє інтересу до колективних ігор.
8. Уникає інших людей.
9. Тримається осторонь від дорослих.
10. Зовсім ізолюється від інших дітей, до неї неможливо наблизитися.
11. Здається, немовби зовсім не помічає інших людей.
12. У розмові неспокійна, збивається з теми розмови.
13. Поводить себе подібно до настороженої тварини.

IV. ТВ тривожність стосовно дорослих. Неспокій і невпевненість у тому, чи цікавляться дитиною дорослі, чи люблять її. Симптоми 1-6 - дитина намагається впевнитися, чи приймають, чи люблять її дорослі. Симптоми 7-10 - повертає до себе увагу і перебільшено домагається любові дорослих. Симптоми 11-16 виявляє великий неспокій щодо того, чи приймають її дорослі.

1. Дуже охоче виконує свої обов'язки.
2. Виявляє надмірне бажання вітатися з учителем.
3. Занадто балакуча (докучає своєю балаканиною).
4. Дуже охоче приносить квіти та інші подарунки вчителю.
5. Дуже часто приносить і показує вчителю знайдені нею предмети, квіти, малюнки тощо.
6. Занадто доброзичлива до вчителя.
7. Перебільшено багато розповідає вчителю про свої заняття у сім'ї.
8. Підлабузництвом прагне сподобатися вчителю.
9. Завжди знаходить привід зайняти вчителя своєю особою.

10. Постійно потребує допомоги і контролю з боку вчителя.
11. Домагається симпатії вчителя. Приходить до нього з різними дрібними справами, скаргами на товаришів.
12. Намагається монополізувати вчителя (займати його виключно власною персоною).
13. Розповідає фантастичні, вигадані історії.
14. Намагається зацікавити дорослих собою і здобути їх симпатію.
15. Надмірно стурбована тим, щоби зацікавити собою дорослих і здобути їхню симпатію.
16. Повністю усувається, якщо її зусилля не досягають успіху.

*V. **ВВ** ворожість до дорослих. Симптоми 1-4 - дитина виявляє різні форми неприйняття дорослих, що можуть бути початком ворожості або депресії. Симптоми 5-9 - ставиться до дорослих то вороже, то прагне домогтися їх хорошого ставлення. Симптоми 10-17 - відкрита ворожість, що виявляється в асоціальній поведінці. Симптоми 18-24 - повна некерованість, звична ворожість.*

1. Мінлива у настрої.
2. Виключно нетерпляча, окрім тих випадків, коли перебуває в гарному настрої.
3. Виявляє наполегливість у ручній роботі.
4. Часто перебуває в поганому настрої.
5. За відповідного настрою виявляє свою допомогу або послуги.
6. Коли про щось просить учителя, то буває іноді дуже щирою, іноді байдужою.
7. Іноді прагне, а іноді уникає вітатися з учителем.
8. У відповідь на привітання може виражати злість або підозрілість.
9. Часом доброзичлива, часом у поганому настрої.
10. Дуже мінлива в поведінці. Іноді здається, що вона навмисно погано виконує роботу.
11. Псує суспільну і свою власність.
12. Вульгарна мова, розповіді, вірші, малюнки.
13. Неприємна, особливо коли захищається від звинувачень стосовно неї.
14. Бурмоче під ніс, якщо чимось незадоволена.
15. Негативно ставиться до зауважень.
16. Часом і без утруднень говорить неправду без будь-якого приводу.
17. Раз чи два була помічена в крадіжці грошей, солодощів, цінних предметів.
18. Завжди на щось претендує і вважає, що несправедливо покарана.
19. Дикий погляд. Дивиться спідлоба.
20. Дуже неслухняна, не дотримується дисципліни.
21. Агресивна (кричить, погрожує, застосовує силу).
22. Охоче товаришує з так званими підозрілими типами.
23. Часто краде гроші, солодощі, цінні предмети.
24. Поводиться непристойно.

*VI. **ТД** тривога стосовно дітей. Тривога дитини щодо сприйняття себе іншими дітьми. Часом вона набуває форми відкритої ворожості. Всі симптоми однаково важливі.*

1. Грає героя, особливо коли їй роблять зауваження.
2. Не може втриматися, щоби не грати перед оточуючими.
3. Схильна удавати із себе дурника.
4. Занадто смілива (ризикуює без потреби).
5. Турбується про те, щоби завжди перебувати у злагоді з більшістю. Нав'язується іншим, нею легко керувати.
6. Любить перебувати у центрі уваги.
7. Грається виключно (або майже виключно) з дітьми, старшими за себе.
8. Домагається зайняти відповідальний пост, але побоюється, що не впорається з ним.
9. Вихваляється перед іншими дітьми.
10. Блазнює (корчить із себе блазня).

11. Шумно поводиться, коли вчителя немає в класі.
12. Одягається з викликом.
13. Із захватом псує суспільну власність.
14. Дурні вибрики в групі однолітків.
15. Наслідуює хуліганським витівкам інших.

VII. А нестача соціальної нормативності (асоціальність). Невпевненість у схваленні дорослих, що виявляється в різних формах негативізму. Симптоми 1-5 - відсутність намагань сподобатися дорослим. Байдужість і відсутність зацікавленості у гарних стосунках з ними. Симптоми 5-9 у старших дітей можуть вказувати на певний ступінь незалежності. Симптоми 10-16 - відсутність моральної акуратності в дрібницях. Симптом 16 - дитина вважає, що дорослі недобррозичливі, втручаються у її життя, не маючи на це права.

1. Не зацікавлена в навчанні.
2. Працює в школі лише тоді, коли над нею стоять або коли її примушують працювати.
3. Працює поза школою лише тоді, коли її контролюють або примушують працювати.
4. Не сором'язлива, але виявляє байдужість при відповіді на запитання вчителя.
5. Не сором'язлива. Але ніколи не просить про допомогу.
6. Ніколи добровільно не береться за жодну роботу.
7. Не зацікавлена у схваленні чи несхваленні дорослих.
8. Зводить до мінімуму контакти з учителем, але нормально спілкується з іншими людьми.
9. Уникає вчителя, але розмовляє з іншими людьми.
10. Списує домашні завдання.
11. Бере чужі книги без дозволу.
12. Егоїстична, любить інтриги, навмисно заважає гратися іншим дітям.
13. В іграх з іншими дітьми виявляє хитрість і непорядність.
14. Нечесний гравець (грає тільки для власної користі, обманює в іграх).
15. Не може дивитися прямо в очі іншому.
16. Потайлива і недовірлива.

VIII. ВД ворожість до дітей. (Від ревнивого суперництва до відкритої ворожості).

1. Заважає іншим дітям в іграх, підсміюється над ними, із задоволенням їх лякає.
2. Часом дуже недобррозичлива по відношенню до тих дітей, які не належать до тісного кола її спілкування.
3. Набридає іншим дітям, чіпляється до них.
4. Свариться, ображає інших дітей.
5. Намагається своїми зауваженнями створити певні труднощі в інших дітей.
6. Ховає або знищує предмети, що належать іншим дітям.
7. Здебільшого перебуває у поганих стосунках з іншими дітьми.
8. Чіпляється до слабкіших дітей.
9. Інші діти не люблять її або навіть не терплять.
10. Б'ється з дітьми (кусається, дряпається і т.п.).

IX. Н невгамовність. Невгамовність, нетерплячість, нездатність до роботи, що потребує посидючості, концентрації уваги і міркувань. Схильність до короткочасних і легких зусиль. Уникнення довготривалих зусиль.

1. Дуже неохайна.
2. Відмовляється від контактів з іншими дітьми таким чином, що для них це дуже неприємно.
3. Легко мириться з невдачами у ручній праці.
4. В іграх зовсім не володіє собою.
5. Непунктуальна, нестаранна. Часто забуває чи губить олівці, книги, інші предмети.
6. Непослідовна, безвідповідальна у ручній праці.

7. Нестаранна у шкільних заняттях.
8. Занадто неспокійна, щоби працювати самостійно.
9. У класі не може бути уважною або тривало на чомусь зосередитися.
10. Не знає, що із собою робити. Ні на чому не може зупинитися хоча б на відносно нетривалій термін.
11. Занадто неспокійна, щоби запам'ятовувати зауваження або вказівки дорослих.

*X. **ЕН** емоційна напруга. Симптоми 1-5 свідчать про емоційну незрілість дитини, 6-7 про серйозні страхи, 8-10 про пропуски і непунктуальність.*

1. Грає іграшками, занадто дитячими для її віку.
2. Любить ігри, але швидко втрачає інтерес до них.
3. Занадто інфантильна у мові.
4. Занадто незріла, щоби прислуховуватися і слідувати вказівкам.
5. Грає виключно (переважно) з молодшими дітьми.
6. Занадто тривожна, щоби зважитися на що-небудь.
7. Інші діти чіпляються до неї (вона є козлом відпущення).
8. Часто підозрюється у тому, що прогулює уроки, хоч насправді намагалася це зробити лише раз чи два.
9. Часто запізнюється.
10. Залишає окремі уроки.
11. Неорганізована, незібрана.
12. Поводиться у групі (класі) як стороння, знедолена.

*XI. **НС** Невротичні симптоми. Гострота їх може залежати від віку дитини, вони також можуть бути наслідком порушення, що вже існувало до того.*

1. Заїкається, запинається. Важко витягнути з неї слово.
2. Говорить безладно.
3. Часто моргає.
4. Безцільно рухає руками. Різноманітні тики.
5. Гризе нігті.
6. Ходить, підстрибуючи.
7. Смокче палець (старше 10 років).

*XII. **С** несприятливі умови довкілля.*

1. Часто відсутня у школі.
2. Не буває у школі по декілька днів поспіль.
3. Батьки свідомо обманюють, виправдовуючи відсутність дитини у школі.
4. Вимушена залишатися вдома, щоби допомагати батькам.
5. Неохайна, замазура.
6. Виглядає так, немовби дуже погано харчується.
7. Значно поступається привабливістю іншим дітям.

*XIII. **СР** сексуальний розвиток.*

1. Дуже ранній розвиток, чутливість до протилежної статі.
2. Затримки статевого розвитку.
3. Виявляє збочені схильності.

*XIV. **РВ** розумовий розвиток.*

1. Сильно відстає в навчанні.
2. Занадто відстає у розвитку від однолітків.
3. Зовсім не вміє читати.
4. Величезні недоліки у знанні математики.

5. Зовсім не розуміє математики.
6. Інші діти ставляться до неї, як до дурника.
7. Просто нерозумна.

XV. Б хвороби і органічні порушення.

1. Неправильне дихання.
2. Часті застуди.
3. Часті кровотечі з носу.
4. Дихає через рот.
5. Схильність до захворювань вух.
6. Схильність до шкірних захворювань.
7. Скаржиться на часті болі у шлунку і нудоту.
8. Часті головні болі.
9. Схильність до надмірного збліднення або почервоніння.
10. Хворобливі, почервонілі віки.
11. Дуже холодні руки.
12. Косоокість.
13. Погана координація рухів.
14. Неприродні пози тіла.

XVI. Ф фізичні порушення.

1. Поганий зір.
2. Слабкий слух.
3. Занадто маленькій зріст.
4. Надмірна повнота.
5. Інші особливості будови тіла.

Бланк спостереження

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
НД																									
Д																									
У																									
ТВ																									
ВВ																									
ТД																									
А																									
ВД																									
Н																									
ЕН																									
НС																									
С																									
СР																									
РВ																									
Б																									

Лабораторна робота №2

Тема: МЕТОД ОПИТУВАННЯ

Мета завдання: засвоєння студентами знань і умінь, необхідних для успішного проведення соціально-психологічного дослідження методом опитування.

Теоретична довідка:

Опитування – надзвичайно поширений у соціальній психології метод збору інформації. Опитувальні процедури об'єднує звернення до когнітивної сфери людини, її уявлень, а отже, найважливіше місце в розробці опитувальників має робота з інтерпретаціями як змістом проблем у цілому, так і всіх використовуваних понять. Конструювання опитувальників припускає роботу як мінімум у трьох напрямках. Тільки об'єднання зусиль у всіх трьох напрямках може привести до успіху.

Різні види анкетування й інтерв'ю пред'являють найрізноманітніші вимоги до авторів цих методик, але всі вони під час їхнього використання передбачають відповідальність і професіоналізм психологів (як дослідників, так і практиків).

АНКЕТУВАННЯ – метод збору даних, що ґрунтується на опитуванні за допомогою анкет.

АНКЕТА – певним чином структурно-організований перелік питань, кожне з яких логічно пов'язане з центральним завданням дослідження.

Види питань:

1. За змістом:

- про факти свідомості (думки, оцінки, побажання, очікування);
- про факти поведінки (вчинки, дії, результати діяльності);
- про особистість (стать, вік, освіта, професія).

2. За формою.

- відкриті (відповідь не регламентується: наприклад, “Чому саме так?”, “Опишіть успішну людину”);

- закриті (формулювання містить набір варіантів відповідей, серед яких респондент має вибирати: наприклад, “Як часто Ви займаєтесь спортом? а) часто, б) рідко, в) ніколи ;

- напіввідкриті (міститься варіант “інше”);

- прямі, які виявляють безпосередньо ту інформацію, що цікавить дослідника (наприклад, “Чи подобається вам ваша професія?”);

- непрямі, які формулюються в безособовій формі, потребують подальшої інтерпретації, іноді включають уявну ситуацію (наприклад, “Що думають ваші знайомі про сучасних дітей?”, “Чи погоджуєтесь ви з твердженням, що ваша професія - одна з кращих?”).

3. За функціями:

- основні (зміст явища) і неосновні (питання-фільтри, спрямовані на вияв адресата основного питання (наприклад, «Чи знайомі ви з останнім номенклатурним статутом університету?» Якщо «ні» - перехід до іншого питання);

- контрольні питання - перевіряють щирість, правдивість відповідей.

Крім того:

- шкальовані – містять шкали відповідей. Наприклад, «Чи складно вам заговорити з незнайомцем?» а) так, б) ні; або а) дуже важко, б) досить важко, в) досить легко, г) не дуже легко, г) дуже легко; або а) так, б) радше так, ніж ні, в) радше: ні, ніж так, г) ні, г) не можу сказати);

- питання у вигляді семантичного диференціалу (метод поперечних профілів). Наприклад, оцінити якості людини: добрий 54321 злий;

- питання у вигляді малюнків. Наприклад, який вираз обличчя відповідає вашому настрою;

- питання у вигляді концентричних кіл. Наприклад, місце в групі — реальне, бажане;

- питання па основі принципу протилежності. Наприклад, Що подобається і не подобається в майбутній спеціальності: а) можливість навчати, виховувати, допомагати, різноманітна діяльність; б) необхідність навчати, виховувати, допомагати, одноманітна діяльність;

- питання, орієнтовані на аналіз специфічних ситуацій. Наприклад, опишіть ситуацію, в якій ви перебували, -- важку, легку. Або; Виберіть судження, які відповідають уявленню про професію; добре оплачується, дає можливість самореалізації.

Конструкція анкети:

- вступ (хто, з якою метою проводить опитування, як будуть використовуватися результати, гарантується конфіденційність, інструкція з заповнення анкети, спосіб її повернення);

- початок анкети: питання мають бути прості, нейтральні, їх мета - зацікавити респондента, сформувані установки на співробітництво. Іноді - питання про події, інтереси - те, що не потребує обдумування;

- основна частина - питання, що вимагають аналізу, роздумів, активності пам'яті. Часто основні питання ділять на блоки з окремих проблем (3-5 блоків). Найбільш складні чи інтимні питання розміщують в останній третині анкети; відкриті питання, що вимагають просторих коментарів, розміщують всередині анкети. Заключні питання зі змісту мають бути відносно легкими, враховуючи, що люди втомилися під час роботи над анкетною;

- паспортника - лаконічна, не вимагає особливої напруги, свідчить про завершення опитування (паспортні дані), не має викликали підозру про неанонімність. У кінці анкет и висловлюється вдячність за співпрацю у проведенні опитування.

Основні вимоги до формулювання питань анкети:

Питання повинні:

- відповідати дослідницькому завданню;

- бути сформульовані ясно і конкретно, відповідно до вікових особливостей; враховувати термінологію, прийняту в середовищі опитуваних;
- бути однаково зрозумілими для всіх;
- бути тактовними стосовно особистості опитуваних;
- бути стилістично грамотними, передбачати конкретну відповідь;
- виявляти лише ту інформацію, яку не можна отримати іншим шляхом (наприклад, дані бухгалтерських звітів);
- викликати позитивні реакції.

Не повинні:

- пропонувати вибір між незіставними цінностями; мати відбиток установки дослідника,
- мати переконуючий характер у вигляді підказок;
- бути у великій кількості.

Завдання з теми:

Заняття 1. Інтерпретація результатів

Проаналізувати й інтерпретувати матеріали опитування, проведеного за допомогою бліц-анкети.

Заняття 2. Аналіз готової анкети

Провести методичну експертизу готових (використаних в будь-яких дослідженнях) анкет, їх відповідності правилам розробки опитувальника (форму представлення питань, відповідність формально-змістовим вимогам, відповідність цілям опитування, що проводиться).

Заняття 3. Пілотажне дослідження

Розробити план, провести пілотажне дослідження і аналіз результатів польового бліц-інтерв'ю.

Заняття 4. Розробка анкети

Розробити анкету для заочного опитування і провести пілотажне дослідження з подальшою корекцією першого варіанту анкети.

Скласти питання для анкети на тему “Мотиви вибору професій”, а саме:

- відкрите, закрите, напіввідкрите;
- про особистість, свідомість, поведінку;
- конкретне питання;
- питання-фільтр;
- непряме питання;
- закрите з багатьма питаннями; зі шкалою питань;
- семантичний диференціал;
- малюнок, ситуації, на основі пп. протилежності.

Запитання для самоконтролю:

Як можна підвищити ефективність контролю питань анкети?

- основні і контрольні питання не повинні бути поряд;
- відповіді на прямі питання контролювати непрямыми;
- контролювати лише найбільш суттєві питання анкети;
- необхідність у контролі знижується при можливості невизначених питань: не знаю, коли, як і т. д.

З якою метою в анкеті є такі питання:

- “Чи знайомі ви з теоріями навчання?”;
- “Яка з теорій навчання є найбільш дієвою?”

В яких випадках використовуються питання-фільтри?

- якщо необхідно отримати дані лише від частини дослідження;
- дають змогу уникнути спотворення інформації некомпетентними особистостями.

У якій формі сформульоване питання “Частина студентів вашої групи часто пропускає заняття. Як ви думаєте, чому?” (це непрямая форма (необхідне критичне ставлення до себе, до інших)).

Порівняйте особливості закритих і відкритих питань:

- відкриті: повнота виразу індивідуальних оцінок, думок, але їх важко обробити, лише 1- 2 в анкеті;
- закриті: можна порівнювати, швидко обробляти.

Підготувати анкету на тему своєї курсової.

Лабораторна робота №3

МЕТОДИКА «ПІКТОГРАМА» У ВИВЧЕННІ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОПОСЕРЕДКОВАНОГО ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ТА РІВНЯ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТІЙНОГО МИСЛЕННЯ

Мета: Дослідження особливостей опосередкованого запам'ятовування, його продуктивності та характеру розумової діяльності, рівня формування понятійного мислення.

Теоретична довідка:

Методика запропонована О. Р. Лурією (1936) як один з варіантів опосередкованого запам'ятовування, а також для дослідження асоціативного процесу. Спочатку вона призначалася тільки для клінічних випробувань, але інформативність методу дозволяє розширювати сферу його застосування. Зараз метод піктограм відноситься до числа найпоширеніших методик дослідження мислення, широко вживається для вивчення пізнавальної сфери й особистості у вітчизняній клінічній психодіагностиці.

Однією з особливостей, яка розширює інтерпретативну спрямованість методики, є та обставина, що опосередковане запам'ятовування відбиває як мнестичні, так і інтелектуальні процеси. Деякі дослідники вважали роль пам'яті у мисленні настільки важливою, що, наприклад, Блонський визначав розум як пам'ять, тобто він у мисленні орієнтувався насамперед на запам'ятовування ознак. Побудова образу, придатного для запам'ятовування, є наслідком творчої активності мислення, у якому відбивається його індивідуальна структура (С. В. Логінова, С. Я. Рубінштейн, 1972). Звідси широкі можливості для дослідження мислення, у першу чергу процесу узагальнення. Не випадково перші

дослідження були присвячені аналізу особливостей мислення психічно хворих, тому що побудова піктограми сполучена зі значними розумовими зусиллями й недоступна при інтелектуальній недостатності.

Методика дозволяє одержати досить великі відомості, що стосуються не тільки особливостей наочно-образного мислення, але й особливостей емоційного стану випробуваних, спрямованості їхньої свідомості, особистісних властивостей тощо, бо може набувати проєктивного значення. У наш час відзначається тенденція розробки й удосконалювання інтерпретативної схеми методики, що враховує різноманітні категорії досліджуваних показників і передбачає формалізацію даних. Це розширює можливості методики, що допускала раніше лише якісну узагальнену інтерпретацію результатів, і є основою для стандартизації показників.

Сама назва – піктограма (від лат. *pictus* – намальований; грецьк. *grapho* – пишу – позначає малюнковий аркуш, коли предмети, події, дії позначаються малюнками або умовними знаками. Сутність методики складається в передачі якого-небудь вербально позначеного поняття через його образ, що згодом піддається оцінці через ряд критеріїв: адекватності, відтворення, конкретності-абстрактності, стандартності-оригінальності.

Використовується для діагностики як дітей починаючи з 5 років, так і дорослих. Підходить для групових і індивідуальних досліджень. Бажано, щоб діти молодшої школи при груповому тестуванні сиділи по одній особі за партою, бо дітям 6-8 років властиво копіювати малюнки одне одного.

Обстежуваному дають листок чистого паперу й олівець і кажуть, що зараз він почує слова, для запам'ятовування яких повинен зробити будь-який нескладний малюнок. В інструкції перед дослідженням зазначається, що якість малюнка ніякої ролі не грає, оскільки обстежувані часто наголошують на невмінні малювати. Крім того, попереджають, що абсолютно неприпустимо для запам'ятовування вдаватися до словесних або буквених позначень. Слова, значення яких пацієнти повинні пояснити малюнками-піктограмами, підбираються заздалегідь. Спочатку можна називати слова конкретного змісту, а потім, переконавшись, що діагностованому доступне виконання завдання, переходять до абстрактних слів (наприклад: веселе свято; важка праця; смачний обід; хвора людина; печаль; любов; розвиток, справедливість; сумнів і т. п.).

Всього називають 10-15 слів. Обов'язково слід включати сюди слова, що вирізняються значним емоційним змістом.

У протоколі дослідження записуються міркування пацієнта, що пояснюють зв'язок між словом і малюнком. Згодом обстежуваного просять за малюнками відтворити відповідні їм слова.

За результатами виконання завдання можна судити про рівень процесів узагальнення і відволікання – чи може обстежуваний позначити слово символом, наскільки зростають при цьому його труднощі, коли опосередковуються слова абстрактного характеру. Не менш важливо встановити характер асоціацій, якими керується обстежуваний при підборі піктограм – відповідність піктограми заданому слову, надмірна конкретність асоціацій або, навпаки, їх надзвичайно абстрактний, умовно-символічний характер, наявність асоціацій за «слабкою» ознакою. Істотну роль грає емоційна насиченість піктограм. Певною мірою вона відображає емоційний стан обстежуваного.

Як вказувалося, за результатами дослідження можна судити про логічної пам'яті обстежуваного – наскільки опосередкування слів у зорових образах допомагає запам'ятати їх.

Враження, які отримує людина, відображаючи дійсність через свої органи чуттів чи в процесі мислення, не зникають безслідно, а фіксуються в мозку і зберігаються в ньому у вигляді образів, уявлень про предмети та явища, що сприймалися раніше. При потребі набутий досвід може бути відтворений і використаний у діяльності.

Пам'ять (закріплення, зберігання та наступне відтворення людиною її попереднього досвіду) – необхідна умова психічного розвитку людини. Завдяки пам'яті зберігається цілісність «Я» особистості, усвідомлюється єдність її минулого та сучасного. Без запасу уявлень пам'яті неможливими були б розумова діяльність, створення образів, уява, орієнтування в середовищі взагалі.

У пам'яті розрізняють такі головні процеси: запам'ятовування, зберігання, відтворення та забування.

Запам'ятовування – один із головних процесів пам'яті, який як й інші психічні процеси, буває мимовільним і довільним.

Мимовільне запам'ятовування здійснюється без спеціально поставленої мети запам'ятати. На мимовільне запам'ятовування впливають яскравість, емоційна забарвленість предметів, а також наявність інтересу. Воно має велике значення в житті людини, сприяє збагаченню її життєвого досвіду, відіграє велике значення у навчальній діяльності.

Довільне запам'ятовування відрізняється від мимовільного рівнем вольового зусилля, наявністю завдання та мотиву. Воно має цілеспрямований характер, у ньому використовуються спеціальні засоби та прийоми запам'ятовування.

Залежно від міри розуміння запам'ятовуваного матеріалу довільне запам'ятовування буває механічним і смисловим (логічним).

Механічним є таке запам'ятовування, яке здійснюється без розуміння суті. Воно призводить до формального засвоєння знань.

Смислове (логічне) запам'ятовування ґрунтується на розумінні матеріалу в процесі дії з ним, оскільки лише діючи з матеріалом, ми запам'ятовуємо його. Умовами успіху довільного запам'ятовування є дієвий характер засвоєння знань, інтерес до матеріалу, його важливість, установка на запам'ятовування тощо.

Можливості:

- оцінка особливостей наочно-образного мислення;
- перевірка опосередкованої пам'яті, її продуктивності;
- характер розумової діяльності;
- рівні формування понятійного мислення;
- можна використати для аналізу характеру асоціативного мислення;
- оцінка емоційного стану випробуваних;
- встановлення деяких особистісних рис та спрямованості людини;
- визначення ціннісних орієнтацій, встановлення ієрархії цінностей;
- оцінка міжособистісних відносин;
- використання в арт-терапії.

Хід роботи: для проведення методики необхідно мати чистий лист паперу, один простий чи кілька кольорових олівців. Випробуваному зачитуються слова з інтервалом не більш 30 секунд. Перед кожним словом чи словосполученням зазначається його порядковий номер, а потім дається час на його зображення (без використання будь-яких букв чи слів). Досліднику варто наголосити на тому, що швидкість і якість виконання малюнків не повинні його турбувати. Доки випробуваний малює, йому можна задавати питання типу: «Що Ви малюєте?», «Як це допоможе Вам згадати слово?». При цьому усі висловлювання випробуваного заносяться до протоколу.

Відтворення випробуваним словесного матеріалу здійснюється не раніше, ніж за 40-60 хвилин. Досліджуваному демонструються його малюнки з проханням згадати відповідні слова, що також фіксуються в протоколі.

Стимульний матеріал (варіанти набору слів і словосполучень):

1.Веселе свято	1.Глуха бабуся
2.Важка робота	2.Війна
3.Розвиток	3.Сувора вчителька
4.Смачна вечеря	4.Голодна людина
5.Сміливий вчинок	5.Сліпий хлопчик
6.Хвороба	6.Богатство
7.Щастя	7.Дівчинці холодно
8.Розлука	8.Влада

- 9. Дружба
- 10. Темна ніч
- 11. Сум
- 12. Теплий вітер

- 9. Хвора жінка
- 10. Обман
- 11. Весела компанія
- 12. Справедливість

Обробка результатів та інтерпретація:

При оцінці результатів дослідження підраховується кількість правильно відтворених слів у співвідношенні з загальною кількістю представлених для запам'ятовування. Ці дані можуть бути порівнянні з результатами завчання 10 слів.

Поняття	Піктограма	Критерій адекватності (+ или -)	Критерій відтворення через певний проміжок часу (+ или -)	Критерій конкретності – абстрактності образу в балах (від 1 до 3)	Критерій стандартності – оригінальності образу в балах (від 1 до 3)
1.					
2.					
...					
Усього %					

Особливості опосередкованого запам'ятовування виражаються через якість малюнків випробуваного.

Критерії оцінювання:

1. Найважливіший критерій - «адекватність». Іноді для оцінки достатньо одного малюнка, іноді необхідно отримати додаткові відомості у його автора. У разі обґрунтованості зв'язку між запропонованим поняттям і його піктограмою експерт ставить знак «+», при відсутності – знак «-». Норма характеризується високими показниками за критерієм адекватності - від 70% і вище.

2. Через деякий час після виконання завдання експерт перевіряє здатність випробуваного відновити список вихідних понять за його власними піктограмами у випадковому порядку. Критерій «відтворення через певний проміжок часу» – в нормі досить високий, від 80% і вище.

3. Третій критерій - «конкретність - абстрактність» – оцінюється експертом за ступенем відповідності піктограми реальному об'єкту. Якщо ця відповідність є максимальною конкретною (веселе свято зображується у вигляді застілля з конкретними гостями і сервіровкою столу), то експерт оцінює піктограму в 1 бал. Якщо ж образ носить доволі абстрактний характер (веселе свято зображується у вигляді ряду знаків оклику), то піктограма оцінюється в 3 бали. Можуть бути й змішані образи, які важко віднести до крайніх типів. У такому

випадку вони отримують оцінку в 2 бали. Експертні оцінки далі сумують і підраховують середні показники, які в нормі відповідають 2 балам.

4. Четвертий критерій - «стандартність-оригінальність» піктограми оцінюється: за своїм суб'єктивністю подання та за ступенем збігу образів у різних випробуваних. Збіги вже говорять про стандартність виконання завдання (такі піктограми отримують 1 бал). Унікальні піктограми, що не повторюються, оцінюють в 3 бали; проміжні варіанти оцінюють в 2 бали. Результати сумують та підраховують середні показники, які в нормі відповідають 2 балам.

Аналіз та інтерпретація результатів

А — абстрактні зображення у вигляді ліній, не оформлених у пізнаваний візерунок.

З — знаково-символічне зображення (геометричні фігури, стрілки і т. д.).

К — конкретні предмети.

С — сюжетні картини.

М — метафоричні (художній вимисел).

А і З — розумовий тип.

С і М — творче мислення, усвідомлює в собі наявність художніх здібностей або захоплюється художньою творчістю.

К — перевага конкретно-дійового мислення, тобто оперування об'єктами та зв'язками, що безпосередньо сприймаються. Або практичне мислення, направлене на вирішення окремих конкретних задач у практичній діяльності.

Перше часто властиве дітям до 10—11 років, друге — керівним працівникам та вчителям.

- При порушенні опосередкованої пам'яті випробуваний постійно задає додаткові питання, що стосуються дрібниць, часто стирає та перемальовує, не може пов'язати поняття з будь-яким більш конкретним.

- Рівень розвитку образного мислення досліджується за допомогою аналізу малюнків. При цьому в дітей з низьким рівнем мислення малюнки мало пов'язані з темою або їхній зв'язок поверхневий, в той час як у дітей з високим рівнем образного мислення малюнки відбивають сутність даного предмета. Наприклад, для смачної вечері може бути намальований торт, стіл з якоюсь стравою, тарілка з їжею і т. п.

- Необхідно відзначити ті випадки, коли дитина малює практично однотипні, мало пов'язані зі змістом слова малюнки, але в той же час правильно відтворює слова. Це говорить про те, що низький рівень мислення компенсується в цьому випадку гарною механічною пам'яттю. У той же час той факт, що в дитини відзначається низький рівень розвитку й пам'яті, і мислення може в якомусь ступені бути показником її загального інтелектуального відставання.

- Великий інтерес представляє порівняння даних про відтворений матеріал при безпосередньому й опосередкованому запам'ятовуванні, тому що у випадку гарного розвитку образного мислення воно може компенсувати недолік пам'яті. При цьому дитина відтворює нормальну кількість слів (10—12) у піктограмі, однак при безпосередньому запам'ятовуванні може запам'ятати їх менше норми, наприклад усього 3—5 слів.
- Аналіз розташування малюнків на аркуші паперу показує здатність дитини правильно організувати свою діяльність, що особливо важливо враховувати при діагностиці шестирічних дітлахів, тому що це є одним із параметрів, пов'язаних з готовністю до шкільного навчання. Найбільш адекватним вважається розташування малюнків у тій послідовності, у якій даються слова, так що дорослому навіть не потрібно їх спеціально нумерувати наприкінці піктограми. При цьому зображення відділені одна від одної і вільно вміщаються на одному боці аркуша. Найбільш низьким рівнем організації є варіант, при якому малюнки хаотично розкидані по аркуші й настільки великі, що налазять один на одного, не вміщаються, і доводиться перегортати аркуш.
- Якщо в якості опосередкованих стимулів часто зображуються чоловічки і відтворення успішне, це вказує на комунікативність, якщо відтворення ускладнене — інфантильність.
- За якістю малювання можна прослідкувати наявність виснаженості — зростання неохайності, послаблення натиску на олівець. У зв'язку з цим слід звертати увагу на проєктивне значення методики.

Лабораторна робота № 4

Дослідження стійкості та концентрації уваги за допомогою коректурної проби Бурдона–Анфімова

Мета: Оцінити стійкість і концентрацію уваги.

У даному завданні використовується коректурна проба Бурдона–Анфімова (викреслювання заданих букв на бланку), що виконується на фоні відволікаючих факторів. Умовним показником стійкості уваги є зміна *швидкості вибору*, тобто часу (T , с), витраченого випробуванним на пошуки окремого стимулу (m). Його розглядають як умовний показник швидкості вибору, тобто час, витрачений на один стимул (S); швидкість вибору визначають по формулі

$$S = T / m \quad (1)$$

Так як в даному завданні не один стимул, а кілька (m_n) і відповідно часових проміжків буде кілька (T_n), а зміна швидкості вибору протягом усього завдання буде визначатися наступним виразом :

$$T1/m1 \dots Tn/mn \quad (2)$$

Умовним показником концентрації уваги (K' і K'') є відношення коефіцієнта точності виконання завдання на фоні відволікання ($A_{\text{в}}$) до точності виконання завдання без відволікання ($A_{\text{бв}}$),

$$K = A_{\text{в}} / A_{\text{бв}} \quad (3)$$

Розрахунки коефіцієнта точності як в умовах з відволіканням, так і в нормальних умовах, розраховують по загальному принципу, відбитому у формулі Уіппла

$$A = (N-r)/(N+p) \quad (4)$$

де N – загальна кількість виявлених стимулів ; p – кількість пропущених стимулів ; r – кількість неправильно виявлених стимулів. Якщо $K \geq 1$, говорять про високу здатність до концентрації, якщо $K < 1$ - про знижену.

Прилади і матеріали: секундомір, друковані бланки коректурної проби Бурдона-Анфімова. Ці бланки містять стандартний набір літер алфавіту, розташованих по рядкам у випадковому порядку. Усього в бланку 40 рядків по 30 літер у кожній.

Хід роботи. До початку досліду кожен має бути заготовлена таблиця для реєстрації результатів проби (таблиця 1). Експериментатор видає кожному випробуваному стандартний бланк коректурної проби і повідомляє інструкцію.

Інструкція обстежуваному: «Переглядаючи зліва направо кожен рядок у бланку, Ви повинні викреслювати вертикальною рисою букви «р» і «к». Завдання варто виконувати швидко і точно. Крім того, за моїм сигналом «Час!» Ви повинні будете проставляти вертикальну риску біля тієї букви, у якої Вас застав мій сигнал, а потім продовжувати виконувати завдання до наступного сигналу. І так далі до кінця бланка». Протягом досліду експериментатор фіксує, вимовляючи слово «час», 30-секундні проміжки часу. На 2-й і 4-й хвилині досвіду експериментатор, не попереджаючи випробуваних, вводить перешкоди, називаючи вголос протягом 15 с які-небудь букви алфавіту. Робота з коректурним бланком розрахована на 5 хв.

Результати виконання завдання кожен випробуваний визначає сам і фіксує в протоколі.

Обробка результатів:

- 1) звірити результати в коректурному бланку з програмою експериментатора;
- 2) підрахувати в коректурному бланку часові проміжки ($T_1 \dots T_{10}$) по міткам – вертикальним лініям;
- 3) підрахувати число правильних відповідей (N) для кожного часового проміжку;
- 4) визначити показники швидкості вибору (S) для кожного часового проміжку окремо ($S_1 \dots S_{10}$) відповідно до формули 1;
- 5) побудувати графік, що умовно називають графіком динаміки стійкості уваги, для чого на осі абсцис відкласти всі 30-секундні відрізки ($T_1 \dots T_{10}$), а на осі ординат – швидкості вибору ($S_1 \dots S_{10}$);
- 6) обчислити коефіцієнти точності уваги (по формулі 4) до впливу 1-го ($A'_{\text{бв}}$) і 2-го ($A''_{\text{бв}}$) відволікання. Так як до 1-го відволікання два часових проміжки, то $A'_{\text{бв}}$ обчислюється як середнє арифметичне з $A_1 + A_2$.

Аналогічно й $A''_{\text{бв}}$ повинно обчислюватися як середнє з $A_4 + A_5 + A_6$;

Таблиця 1.

Результати коректурної проби

Часові проміжки (30 с)	Умови	Відповіді обстежуваного (на коректурному бланку)				Характеристики уваги			
		Загал. к-сть знаків m	Вірні N	Помилкові		Швид- кість вибору (S)	Коефі- цієнт точност і (A)	Те ж, середнє значенн я	Показн ик концен трації (K)
				R	p				
1	Без відволікання						A 1	}A' бв	}K'
2	Без відволікання						A 2		
3	З відволіканням (1)						A'в		
4	Без відволікання						A 4	}A'' бв	}K''
5	Без відволікання						A 5		
6	Без відволікання						A 6		
7	З відволіканням (2)						A'' в		
8	Без відволікання								
9	Без відволікання								
10	Без відволікання								

- 7) визначити та оцінити значення показника концентрації уваги (K' і K'') за формулою 3;
- 8) Оцінити успішність уваги за кількісним (швидкість роботи) та якісним (кількість помилок) критерієм (табл.2.)

Таблиця 2.

Швидкість роботи (5 хв), к-сть переглянутих знаків	Успішність уваги	Кількість помилки
1000 і більше знаків	Відмінно	≤ 2
800-999	Добре	3-5
700-799	Задовільно	6-10
699 і менше	Погано	11 і більше

При аналізі результатів експерименту на графіках простежте індивідуальну динаміку стійкості уваги протягом усього завдання. Зверніть увагу на зміну показників швидкості виконання завдання на 2-й і 4-й хвилинах (тобто S3 і S7). Зробити висновки про вплив відволікання на стійкість уваги. Порівняйте свої

показники концентрації уваги з середньогруповими показниками і зробіть висновки про індивідуальні особливості.

Бланк для проведення коректурної проби

СУАВСХЕВИХНАИСНХВКСНАИСВХВХЕНАИСНЕВХАИВНХИ
ВСНАБСАВСНАЕКЕАХВКЕСВСНАИСАИСАВХВКИХИСХВХЕК
ВХИВХЕИСНЕИНАИЕНКХККХЕКВКИСВХИХАКХНСКАИСВ
ЕКВХНАИСНХЕКХНСИАХКСКВХКВНАВСИСНАИКАЕККИСН
АИКХЕХЕИСНАХКЕКХВИСНАИХВИКХСНАИСВНКХАВИСНА
ХЕКЕХСНАКСВЕЕВЕАИСНАСНКИВКХКЕКНВИСНКХВЕХСНА
СКЕСНКАЕСНКХКВИХКАКСАИСНАЕХКВЕНВХКЕАИСНКА
НКНВЕИНКВХАКЕИВИСНАКАХВЕИВНАХНЕНАИКВИЕАКЕИВ
АКСВЕИКСНАВАКЕСВНЕКСНКСВХИЕСВХКНКВСКВЕВКНИЕ
САВИЕХЕВНАИЕНКЕИВКАИСНАСИАИСХАКВННАКСХАИЕН
АСНАИСВКЕВЕВХКХСНЕИСНАИСНКВХВЕКЕКВВНАНСНАИС
НКВВКХВИСНАКАХВХНАИСНХЕКНСКАИЕИСНАХКЕКХВИСН
АИХВИКХСНАИСВНКХАВИСНАХЕКЕХСНАИКСНАВАКЕСВН
ЕХВЕХСНИСВКЕВЕВХКХСНЕИСНАИСНКВХВЕКЕКВВНАНСН
АИСНКСВНЕКСНЕКХНСАВСНАХКАСЕСНАИСЕСХКВАИСНА
САВКХСХНЕИСХИХЕВИКВИНАИЕНЕКХАВИХНВИХКХЕНВИ
ЕСАИСНАИНЕКХНССНКАНКНВЕИНКВХАКЕИВИСНАКАХВЕ
ИВНАХНЕНАИКВИЕИСНАИСНКВИЕНАСНАИСВКЕВЕВХКХС
ИХНВИХКХЕНВИНЕКХНССННХИВСНАБСАВСНАНХЕКХНСИ
АХНАИСВНКХАВИСНАХЕКЕХСНАКСВЕЕВЕАИСНАСИВКЕКВ
ХКЕКНВИСНКХВЕХСНАСКЕСНКАЕСНКХКВИХКАКСАИСНА
ЕХКВЕНВХКЕАИСНКАНКНВЕИНКВХАКЕИВИВИХКХЕНВИНЕ
КХНСАКАЕКХЕВСКХЕКХНАИСНКВЕВЕСНАНСВКХЕКНАИСИ
ИСНЕИСНВКЕХКВХЕИВНАКИСХАЕИВКЕКВИХЕИСНАИВХСН
АИКХЕХЕИСНАХКЕКХВИСНАИХВИКХСНАИСВНКХАВИСНА
ХЕКЕХСНАКСВЕЕВЕАИСНАСНКИВКХКЕКНВИСАИЕНЕКХАВ
ИХНВИХКХЕНВИЕСАИСНАИНЕКХНССНКАНКНВЕИНКВХАК
ЕИВИСНАКАХВЕИВНАХНЕНАИКВИВНАХНЕНАИКВИЕИСНА
ЕНВИНВИНАИЕНЕКХАВИХВИНАИЕНЕКХАВИХСХЕВИХНАИ
СНХВКСНАИСВХВХЕНАИСНЕВХАИВНХИВСНАБСАВСНАЕКК
АСЕСНАИСЕСХКВАИСНАСАВКХСХНЕИСХИХЕВИКВИНАИИ
СНКВЕВКХАВИВИНАИЕНЕКХАВИХХКХИВКЕКВВНАИЕН
ЕКХАВИХКХАВИИХНВИХКХЕАИСНКВЕВИХНВИХКХЕАИСН
КВЕВКАСЕСНАИСЕСХКВАИСНАСАВКХСХНЕИСХИХЕВИКВИ
НАИКХЕХЕИСНАХКСХЕВИХНАИСНХВКСНАИСВХВХЕНАИС
НЕВХАИВНХИВСНАБСАВСНАЕККХАВИИХВИКХНЕНАИКВИ
ЕНАИСНКВХВЕКЕКВВНАНСНАИСНКСВНЕКСНЕКХНСАВСКВ
ХКХИВКЕКВВНАИЕНЕКХАВИХВСНАЕККАИХННАСАВККХА
ВИХСХЕВИХНАИСНХВКСНХНВИХКХЕВИКВИНКАСЕСНАИС
НАСАВККАСЕСНАИСИХНКХАВИХСХЕВИХНАИСНХВКСНХН
ВИХКХЕВИКВИНИХНЕИСНАИСНКВХВЕКЕКВВНАНСНАИСН
КСВНЕКСНЕКХНСАВСНАХКАСЕСНАИВСНАЕККАХАВИХХК
ХИВКЕКВВНАИЕНЕКХАВИХКХАВИИХНВИХКХЕИХНКХА
ВИХСХЕВИХНАИСНХВКСННАСАВКХНВИХКХИХНВКВНАКК
ХАВИХСКВХКХНЕИСХИХЕВИКВИНАИКХЕХЕИСНАХКСХЕХ
НЕИСХИХЕВИКВИНАИКХЕХЕИСНАХКСХЕКХАВИХСХЕВИХ
НАИСНХВКС

Лабораторна робота № 5

Тема: ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРЕКЛЮЧЕННЯ УВАГИ

Мета: Дослідження переключення уваги за допомогою таблиць Шульте (в модифікації В.Марищука).

Інструментарій: чорно-червоні таблиці з буквеними символами Шульте в модифікації В. Марищука, І.Сисоєва і інших.

Теоретична довідка: Увага – це направленість і зосередженість свідомості, які передбачають підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної або рухової активності індивіда.

Увага може проявлятися в сенсорних, мнемічних, мислительних та рухових процесах. Тому в залежності від об'єкта зосередження виділяють наступні форми прояву уваги: сенсорна; інтелектуальна; моторна.

За характером походження і засобам здійснення виділяють два основних види уваги: довільна та мимовільна. Мимовільна увага виникає і підтримується незалежно від свідомих намірів і цілей людини. Довільна увага виникає на основі мимовільної. Ці види уваги можуть розглядатись і як рівні уваги. Кожна з форм уваги може проявлятися на різноманітних рівнях.

Увага характеризується різними якісними проявами. Ці прояви уваги називають якостями або властивостями уваги. До них відносять: стійкість; переключення; розподіл; об'єм.

Експериментальне дослідження переключення уваги є одним з важливих для практики напрямків дослідження характеристик уваги. Варіювання експериментальних прийомів дослідження переключення уваги ґрунтується на різноманітності стимульного матеріалу і способів роботи з ним випробуваного. Однак у всіх випадках задача випробуваного полягає в сполученому виконанні двох чи більше завдань експериментатора. Потім проводиться зіставлення показників швидкості вибору в умовах сполученого виконання дій (S_{cov}) і без нього (S_{bc}). Цю величину розглядають як умовний показник переключення уваги:

$$П = \frac{S_{cov}}{S_{bc}} \leq 1.$$

Задачею випробуваного є одночасний рахунок чисел двох колірних рядів: одного в зростаючій послідовності й іншого – в спадній.

Таблиця результатів виборів символів

Етап дослід	Програ-ма (стимул)	К-сть прав ильн	Час вибору чисел (Т), сек.	Швидкість вибору чисел (S)	Умовний показник переключення (П)
-------------	--------------------	-----------------	----------------------------	----------------------------	-----------------------------------

у		их виборів чисел (т)	Загальний	Чорних	Червоних	Чорних	Червоних	Чорних	Червоних
I	Чорні числа			—	—	S'bc	—		
II	Червоні числа					—	S'bc		
III	Чорні + червоні числа					S''сов	S''сов		

Хід роботи: Експериментатору і усім випробуваним треба мати заздалегідь складені таблиці Шульте із зображенням 25 чорних чисел (від 1 до 25) і 24 червоних чисел (від 1 до 24). Числа розкидані по таблиці таким чином, що порядкові числа виявляються розкиданими одне від одного на максимальну відстань. Кожне число має свій символ — букву латинського чи російського алфавіту, написану поруч з числом (наприклад, 24i, 25j і т.д.). Експериментатор заздалегідь готує програму правильних відповідей. Для реєстрації часу виконання завдання експериментатору необхідний секундомір. Для реєстрації результатів досліду кожен випробуваний до початку досліду складає таблицю протоколу.

Завдання виконується в три етапи.

Інструкція випробуваному для I етапу: «Знайдіть у таблиці числа чорного кольору, причому в зростаючій послідовності (від 1 до 25), і запишіть до протоколу їхні символи».

Інструкція випробуваному для II етапу: «Знайдіть у таблиці числа червоного кольору в спадній послідовності і також запишіть їхні символи до протоколу».

Інструкція випробуваному для III етапу: «У таблиці 25 чорних — від 1 до 25 і 24 червоні числа — від 24 до 1. Кожне число має свій буквенний символ. Необхідно одночасно вести рахунок чорних і червоних чисел, поперемінно записуючи в протоколі символи спочатку чорного числа, потім червоного, потім знову чорного, поки рахунок не буде закінчений. При цьому чорні числа треба називати в зростаючій послідовності, а червоні — в зворотній». Тобто на III етапі випробуваний повинний виконувати обидві процедури одночасно.

Експериментатор фіксує час виконання завдання на кожному етапі і повідомляє його випробуваному.

Обробка результатів

1. Перевірити записи випробуваного, порівнюючи їх з контрольними записами експериментатора.
2. Підрахувати кількість правильно знайдених чисел (т) на I, II і III етапах завдання окремо для чорних чисел і червоних чисел.

3. Визначити час виконання процедур знаходження чорних і червоних чисел окремо на III етапі завдання (T); для цього загальний час, витрачений на весь етап, треба розділити навпіл.

4. Визначити швидкість вибору (S) на I, II і III етапах; причому в останньому

випадку окремо для чорних і червоних чисел ($S = \frac{m}{T}$).

5. Знайти умовний показник переключення уваги (П) за формулою окремо для червоних і чорних чисел.

Аналізуючи результати експерименту, варто вказати ступінь труднощів здійснення переключення уваги при здійсненні сполучених завдань.

Стимульний матеріал

<u>8 – к</u>	24 – у	<u>13 – м</u>	7 – ф	<u>22 – б</u>	12 – н	<u>5 – б</u>
8 – і	<u>14 – ф</u>	14 – р	<u>17 – ш</u>	15 – д	<u>6 – г</u>	3 – е
<u>19 – к</u>	<u>3 – к</u>	18 – ч	<u>23 – к</u>	16 – р	<u>18 – і</u>	17 – р
<u>21 – р</u>	13 – а	<u>1 – р</u>	22 – ш	<u>11 – р</u>	23 – г	<u>20 – г</u>
5 – м	<u>10 – е</u>	4 – ф	<u>25 – р</u>	21 – ц	<u>2 – т</u>	19 – ж
<u>12 – ж</u>	6 – б	<u>16 – у</u>	20 – м	<u>4 – с</u>	10 – б	<u>9 – в</u>
2 – н	<u>7 – и</u>	11 – л	<u>15 – у</u>	9 – к	<u>24 – н</u>	1 – в

Лабораторна робота № 6

Тема: ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНИХ ФОРМ КОМУНІКАТИВНОЇ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Мета роботи: з'ясувати загальний показник агресивності особистості та міру вияву її окремих параметрів.

Використовувані матеріали: методика діагностики інтегральних форм комунікативної агресивності (В.Бойко).

Хід роботи:

1. Ознайомитися зі стимульним матеріалом та підготувати бланк зазначеної вище методики.
2. Оцінити твердження методики.
3. Обчислити результати методики, визначивши результати індивідуального обстеження та середньогруповий показник, та представити їх у графічному вигляді.
4. Здійснити аналіз та інтепретацію результатів індивідуального обстеження та співставити із середньогруповим показником.
5. Оформити лабораторну роботу.

Теоретичні матеріали до виконання лабораторної роботи:

Агресія – інстинктивна індивідуальна поведінка людей, тварин, яку породжує страх, лють тощо. Вона виражається в нападі або загрозі нападу на особин свого (рідше чужого) виду.

Агресія у людей — фізична або вербальна поведінка людини, спрямована на пошкодження або зруйнування. У випадку, якщо агресія виявляється в найбільш екстремальній і соціально неприпустимій формі, вона переростає у насильство.

Агресивність – риса характеру, що виражається у ворожому ставленні людини до інших людей, до тварин, до навколишнього світу. Агресивними називаються такі дії і таке відношення людини, яке, будучи ворожим, у той же час не викликається будь-якими об'єктивними причинами, не може бути виправдане обставинами, що склалися, або міркуваннями морального або юридичного характеру, зокрема — необхідністю самооборони або захисту інших людей.

Існує багато теорій пояснення агресії. Теорія відомого психолога Гобса, наприклад, витікає з твердження, що всі люди за своєю природою егоїстичні, брутальні і жорстокі, тобто агресія закладена у підсвідомості як інстинкт, саме через «тваринну» сторону людської натури.

Відмінністю даної методики є не тільки доступність, але і широта та інтегральність діагностичного діапазону. Крім тонких форм проявів агресивності і потреби в ній, вона дозволяє визначити і ступінь агресивного зараження, і здібність до гальмування, і способи переключення агресивності.

Проведення дослідження:

Діагностованим пропонується дати відповіді на запитання. У випадку згоди з твердженням – «+» та незгоди – «-».

Методика діагностики інтегральних форм комунікативної агресивності (В.Бойко)

1. Інколи я несподівано «вибухаю» злістю, гнівом.
2. Якщо я бачу, що моє роздратування або злість передається іншим, то звичайно тут же беру себе в руки.
3. Щоб позбавлятися від злості, що накопичилася, я придумав собі особливий ритуал: (б'ю подушку, боксую в стінку, бігаю навколо будинку і т.п.)
4. На роботі я звичайно стримуюся, а удома буваю нестриманим.
5. Іноді я розумію, що викликаю у кого-небудь злість, роздратування, але мені важко змінити свою поведінку або я не хочу цього робити.
6. Якщо мені грубляють, я, як правило, стримуюся і не допускаю різкості.
7. Іноді я чесно признаюся собі: я погана людина.
8. Варто мені розсердитися, як я добиваюся свого від оточуючих.
9. Нерідко я виявляюся залученим в яке-небудь протиборче угруповання.
10. Час від часу мене немов тягне посваритися з ким-небудь.
11. Я часто розплачуюся за свою різкість або грубість.
12. Часто яка-небудь дрібниця виводить мене з себе.
13. Якщо розсерджусь, то можу вдарити кого-небудь (дитину, партнера).

14. Відчуваючи прилив злості, я можу розрядитися на неживих предметах (б'ю кулаком об стіл, що-небудь ламаю, б'ю посуд).
15. Я дозволяю собі злість або гнів там, де мене ніхто не знає.
16. Я думаю, що мій характер - не подарунок.
17. Якщо хто-небудь з колег погано озиватиметься про мене, я висловлю йому все, що думаю про нього.
18. Бувають хвилини, коли я ненавиджу або зневажаю себе.
19. Щоб примусити себе зробити що-небудь важке або складне, мені іноді треба себе добре розсердити.
20. Бувало так, що я виявлявся членом нехорошої компанії (угруповання).
21. Звичайно, коли я посварюся з ким-небудь, мені стає легше.
22. Деякі люди ображаються на мене за мою різкість або злість.
23. Коли я дуже втомлююся, легко можу розсердитися, вийти з себе.
24. Моя злість звичайно швидко проходить, якщо той, хто її викликав, вибачається або визнає свою неправоту.
25. Мені вдається гасити роздратування і інші напружені стани в активному відпочинку -в спорті, туризмі, культурних заходах.
26. Буває, я з'ясовую відносини з продавцем або клерком на підвищених тонах.
27. У мене гостра мова, мені палець в рот не поклади.
28. Я звичайно легко «заводжуся», коли стикаюся з грубістю, агресивністю або злістю оточуючих.
29. Багато що з того поганого, що трапилося зі мною в житті, я напевно заслужив.
30. Злість найчастіше допомагає мені в житті.
31. Я часто лаюся в чергах.
32. Іноді мені говорять, що я злюся, але я цього не помічаю.
33. Переживання злості або гніву явно шкодить моєму здоров'ю.
34. Іноді я починаю злитися ні з того ні з цього.
35. Якщо я розсерджуся, то найчастіше відходжу майже миттєво.
36. Щоб заспокоїти нервову систему, я часто спеціально починаю займатися якою-небудь справою (читання, телевізор, господарські турботи, професійна робота).
37. У транспорті або магазині я буваю більш агресивний, ніж на роботі.
38. Я людина різка або дуже категорична.
39. Якщо хто-небудь зло жартуватиме наді мною, я швидше за все поставлю його на місце.
40. Я часто злюся на себе з якого-небудь приводу.
41. У спілкуванні вдома я часто спеціально додаю своїй особі суворий вираз.
42. Якби знадобилося піти на барикади, я б пішов.
43. Звичайно моя злість дає мені імпульс активності.
44. Я декілька днів переживаю наслідки того, що не зміг стриматися від злості.

45. Бувають моменти, коли мені здається, що я всіх ненавиджу.
46. Коли я відчуваю прилив злості або агресії, то часто йду абикуди, щоб нікого не бачити і не чути.
47. Я часто заспокоюю себе тим, що зриваю зло на речах кривдника.
48. Іноді в транспортній штовханині або в черзі я буваю такий агресивний, що потім мені стає ніяково за себе.
49. Я часто буваю незговірливим, упертим, неслухняним.
50. Я легко порозуміюсь з людьми, які провокують грубість або злість.
51. Якщо Бог коли-небудь покарає мене за мої гріхи, то це буде заслужено.
52. Щоб вплинути на оточуючих, я часто лише зображаю гнів або злість, але глибоко неперезживаю, не випробовую цих станів.
53. Я б взяв участь в стихійному мітингу протесту, щоб відстоювати разом зі всіма свої насущні інтереси.
54. Після спалаху роздратування, злості я звичайно добре почуваю себе якийсь час.
55. Моя дратівливість негативним чином позначалася на відносинах з близькими або друзями.

Обробка даних

Опитувальник дозволяє вивести «індекс агресії» з урахуванням 11 параметрів, кожний з яких оцінюється окремо в інтервалі від нуля до 5 балів. За кожен відповідь, відповідну ключу, нараховується один бал; чим вище оцінка, тим більше виявляється вимірюваний показник агресивності.

Спонтанність агресії:	+1	+12	+23	+34	+45
Нездатність гальмувати агресію:	-2	+13	-24	-35	-46
Невміння перемикаєти агресію на діяльність або неживі об'єкти:	-3	-14	-25	-36	-47
Анонімна агресія:	+4	+15	+26	+37	+48
Провокація агресії у оточуючих:	+5	+16	+27	+38	49
Схильність до відображеної агресії:	-6	+17	+28	+39	-50
Аутоагресія:	+7	+18	+29	+40	+51
Ритуалізація агресії:	+8	+19	+30	+41	+52
Задоволення від агресії:	+10	+21	+32	+43	+54
Розплата за агресію:	+11	+22	+33	+44	+55

Інтерпретація даних:

Відсутність або дуже низький рівень агресії (від 0 до 8 балів) звичайно свідчить про нещирість відповідей респондента, його прагнення відповідати соціальній нормі. Такі показники зустрічаються у людей з пониженою самокритичністю і завищеними домаганнями.

Невисокий рівень агресії (9-20 балів) спостерігається у більшості опитуваних. Він звичайно обумовлений спонтанною агресією і зв'язаний з

невмінням перемикає агресію на діяльність і неживі об'єкти (у цьому, можливо, немає необхідності).

Середній рівень агресії (21-30 балів) звичайно виражається в спонтанності, деякій анонімності і слабкій здібності до гальмування.

Підвищений рівень агресії (від 31 до 40 балів). До атрибутів, характерних для її середнього рівня, звичайно додаються показники розплати, провокації.

Дуже високий рівень агресії (41 і більш балів) пов'язаний з отриманням задоволення від агресії, перейняттям агресії у натовпу, провокацією агресії у оточуючих.

ВИЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ПОЛІКОМУНІКАТИВНОЇ ЕМПАТІЇ ОСОБИСТОСТІ

Мета роботи: з'ясувати рівень загальної комунікативної толерантності і емпатії особистості, а також рівень емпатії, що виявляється у ставленні до батьків, тварин, людей похилого віку, дітей, героїв художніх творів, знайомих і незнайомих людей.

Використовувані матеріали: методика діагностики комунікативної толерантності (В.Бойко); методика діагностики рівня полікомунікативної емпатії.

Хід роботи:

1. Ознайомитися зі стимульним матеріалом та підготувати бланки зазначених вище методик.
2. Оцінити твердження методик.
3. Обчислити результати методик, визначивши результати індивідуального обстеження та середньогруповий показник, та представити їх у графічному вигляді.
4. Здійснити аналіз та інтепретацію результатів індивідуального обстеження та співставити із середньогруповим показником.
5. Оформити лабораторну роботу.

Теоретичні матеріали до виконання лабораторної роботи:

Толерантість – це міжособистісний або соціальний регулятор комунікативної взаємодії, ненасильницький опір, раціональна моральна установка при конструктивній взаємодії або знаходженні компромісу між учасниками суспільно-політичного діалогу у ситуації конфлікту (розбіжностей) поглядів, переконань, поведінки при відсутності ворожості, зневажливого ставлення до іншого (за С. Авраменком).

Толерантність – це повага, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Також толерантність – це єдність у різноманітті, те, що переходу від війни до культури миру. Для громадян це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

Сьогодні толерантність – яскравий показник ступеню демократичності кожної держави й одна з умов її розвитку. Політична толерантність є основою для плідних міжнародних відносин.

Емпатія – розуміння відносин, почуттів, психічних станів іншої особи в формі співпереживання.

Слово «емпатія» походить від римського «*ratho*», що означає глибоке, сильне, чутливе почуття (відчуття), близьке до страждання. Префікс «ем» означає спрямований (скерований) усередину.

Емпатія може бути розглянута як афективна (емоційна) форма ідентифікації. Якщо при ідентифікації стан іншої людини визначається на основі раціональної інтерпретації, то при емпатії — на основі емоційного співпереживання. Емпатія пов'язана з прийняттям іншої людини такою, якою вона є. Її також називають *емоційним резонансом* на переживання іншої людини. Емпатія базується на почуттях, а не залежить від інтелектуальних здібностей.

ДІАГНОСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ (В.БОЙКО)

Інструкція. Вам надається можливість здійснити екскурс в різноманіття людських відносин. З цією метою вам пропонується оцінити себе в дев'яти запропонованих нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми. При відповіді важлива перша реакція. Пам'ятайте, що немає поганих або хороших відповідей. Відповідати треба, довго не роздумуючи, не пропускаючи питання. Свої відповіді слід проставляти («V» або «+») в одній з чотирьох колонок.

Перевірте себе: наскільки ви здатні приймати чи не приймати індивідів що зустрічаються вам. Нижче наводяться судження; скористайтеся оцінками від 0 до 3 балів, щоб висловити, наскільки вірні вони по відношенню особисто до вас:

- 0 балів - зовсім невірно,
- 1 - вірно в деякій мірі (несильно),
- 2 - вірно в значній мірі (значно),
- 3 - вірно у вищій ступені (дуже сильно).

		Бали
1	Повільні люди зазвичай діють мені на нерви.	
2	Мене дратують метушливі, непосидючі люди.	
3	Складно переносити галасливі дитячі ігри.	
4	Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості зазвичай діють на мене негативно.	
5	Бездоганна у всіх відношеннях людина насторожила би мене.	
	Всього:	

Перевірте себе: чи немає у вас тенденції оцінювати людей, виходячи з власного «Я». Міру згоди з судженнями, як і в попередньому випадку, висловлюйте в балах від 0 до 3.

		Бали
1	Мене зазвичай виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.	
2	Мене дратують любителі поговорити.	
3	Я обтяжувався б розмовою з байдужим для мене попутником в поїзді, літаку, якби він проявив ініціативу.	
4	Я обтяжувався б розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань і культури.	
5	Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.	
	Всього:	

Перевірте себе: якою мірою категоричні або незмінні ваші оцінки на оточуючих.

		Бали
1	Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (зачіска, косметика, одяг).	
2	Так звані «нові росіяни» зазвичай виробляють неприємне враження або безкультур'ям, або рвацтвом.	
3	Представники деяких національностей в моєму оточенні відверто несимпатичні мені.	
4	Є тип чоловіків (жінок), який я не сприймаю.	
5	Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем.	
	Всього:	

Перевірте себе: якою мірою ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некоммунікбельними якостями людей (ступінь згоди з судженнями оцінюйте від 0 до 3 балів).

		Бали
1	Вважаю, що на грубість треба відповідати таксамо.	
2	Мені важко приховати, якщо людина чим-небудь мені неприємна.	
3	Мене дратують люди, які прагнуть в суперечці наполягти на своєму.	
4	Мені неприємні самовпевнені люди.	
5	Зазвичай мені важко утриматися від зауваження на адресу озлобленої або нервової людини, яка штовхається в транспорті.	
	Всього:	

Перевірте себе: чи є у вас схильність переробляти і перевиховувати партнера (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

		Бали
1	Я маю звичку повчати оточуючих.	
2	Невиховані люди обурюють мене.	
3	Я часто ловлю себе на тому, що намагаюся виховувати кого-небудь.	
4	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження.	
5	Я люблю командувати близькими.	
	Всього:	

Перевірте себе: в якій мірі ви схильні підганяти партнерів під себе, робити їх зручними (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

		Бали
1	Мене дратують люди похилого віку, коли вони в годину пік опиняються в міському транспорті або в магазинах.	
2	Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто катування.	
3	Коли партнер не погоджується в чомусь з моєю правильною позицією, то зазвичай це дратує мене.	
4	Я не терплю, коли мені заперечують.	
5	Мене дратує, якщо партнер робить щось по своєму, не так, як мені того хочеться.	
	Всього:	

Перевірте себе: чи властива вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від 1 до 3 балів).

		Бали
1	Зазвичай я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах.	
2	Мене часто дорікають у буркотливості.	
3	Я довго пам'ятаю образи, заподіяні мені тими, кого я ціную або поважаю.	
4	Не можна прощати товаришам по роботі нетактовні жарти.	
5	Якщо діловий партнер ненавмисно зачепить моє самолюбство, то я на нього ображуся.	
	Всього:	

Перевірте себе: якою мірою ви терпимі до дискомфортних станів оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

		Бали
1	Я засуджую людей, які бідкаються в чужу жилетку .	
2	Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які при нагоді розповідають про свої хвороби.	
3	Я намагаюся уникнути розмови, коли хто-небудь починає скаржитися на своє сімейне життя.	
4	Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів	

	(подруг).	
5	Іноді мені подобається позлити кого-небудь із рідних і друзів.	
	Всього:	

Перевірте себе: які ваші адаптаційні здібності під взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

		Бали
1	Зазвичай мені важко йти на поступки партнерам.	
2	Мені важко ладити з людьми, у яких поганий характер.	
3	Зазвичай я важко пристосовуюсь до нових партнерів по спільній роботі.	
4	Я не підтримую відносини з дещо дивними людьми.	
5	Зазвичай я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер правий.	
	Всього:	

Обробка й інтерпретація даних

Отже, ви ознайомилися з деякими поведінковими ознаками, які свідчать про низький рівень загальної комунікативної толерантності. Підрахуйте суму балів, отриманих вами за всіх ознаками, і зробіть висновок: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності. Максимальна число балів, які можна заробити - 135, свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що навряд чи можливо для нормальної особистості. Точно так само неймовірно отримати нуль балів - свідчення терпимості до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях.

Порівняйте свої дані з наведеними і зробіть висновок про свою комунікативну толерантність. Зверніть увагу на те, за якими з 9 запропонованих вище поведінкових ознак у вас високі сумарні оцінки (тут можливий інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів за конкретною ознакою, тим не менш ви терпимі до людей в даному аспекті відносин з ними. Навпаки, чим менше ваші оцінки позатому чи іншому поведінковою ознакою, тим вище рівень загальної комунікативної толерантності за даним аспектом відносин з партнерами. Зрозуміло, отримані дані дозволяють підкреслити лише основні тенденції, властиві вашою взаємодією з партнерами. У безпосередньому, живому спілкуванні особистість проявляється яскравіше і різноманітніше.

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОЇ ЕМПАТІЇ

Опитувальник містить 6 діагностичних шкал емпатії, що виражають відношення до батьків, тварин, людей похилого віку, дітей, героїв художнього витвору, знайомих і незнайомих людей. В опитувальнику 36 тверджень, по кожному з яких досліджуваний повинен оцінити, якою мірою він з ним згоден або не згоден, використовуючи 8 - варіантів відповідей: «не знаю» «ніколи» або «ні» «іноді» «часто»/«майже завжди» «завжди» «так». Кожному варіанту відповіді відповідає числове значення: 0,1,2,3,4,5.

Інструкція

Пропонуємо оцінити кілька тверджень. Ваші відповіді не будуть оцінені як хороші або погані, тому просимо виявити відвертість. Над твердженнями не варт довго думати. Достовірні відповіді ті, які першими прийшли в голову. Прочитавши в опитувальнику твердження, відповідно до його номеру відзначте у відповідному аркуші вашу думку під однією з шести градацій: «не знаю», «ніколи» або «ні», «іноді», «часто», «майже завжди», «завжди» або «так». Жодне з тверджень пропускати не можна. Якщо під час роботи у досліджуваного виникнуть питання, то експериментатор повинен пояснити так, щоб досліджуваний не зміг орієнтуватися на певну відповідь.

Текст опитувальника

1. Мені більше подобаються книги про подорожі, ніж книги із серії «Життя видатних людей».
2. Дорослих дітей дратує турбота батьків.
3. Мені подобається міркувати про причини успіхів та невдач різних людей.
4. Серед всіх музичних телепередач кращими вважаються «Сучасні ритми».
5. Надмірну дратівливість і несправедливі нарікання хворого потрібно терпіти, навіть якщо вони тривають роками.
6. Хворій людині можна допомогти, навіть словом.
7. Сторонім людям не слід втручатися в конфлікт між двома людьми.
8. Старі люди як правило ображаються без причин.
9. Коли в дитинстві я слухав сумну історію, на мої очі самі по собі наверталися сльози.
10. Роздратований стан моїх батьків впливає на мій настрій.
11. Я байдужий критиці в свою сторону.
12. Мені більше подобається розглядати портрети ніж картини і пейзажі.
13. Я завжди вибачав все батькам, навіть якщо вони були не праві.
14. Якщо кінь погано тягне, потрібного його шмагати.
15. Коли я читаю про драматичні події в житті людей, то відчуваю, немов це відбувається зі мною.
16. Батьки ставляться до своїх дітей справедливо.
17. Бачачи підлітків або дорослих, які сваряться я втручаюсь.
18. Я не звертаю увагу на погані настрої своїх батьків.
19. Я довго спостерігаю за поведінкою тварин, відкладаючи інші справи.
20. Фільми та книги можуть викликати сльози тільки у несерйозних людей.
21. Мені подобається спостерігати за виразом обличчя і поведінкою незнайомих мені людей.
22. В дитинстві я приводив додому бездомних кішок і собак.
23. Всі люди необгрунтовано озлоблені.
24. Дивлячись на сторонню людину, мені хочеться вгадати, як складеться її життя.
25. У дитинстві молодші за віком ходили за мною слідом.
26. При вигляді покаліченої тварини, я намагаюся їй допомогти.

27. Людині стане легше якщо уважно вислухати її скарги.
28. Побачивши вуличну подію, я намагаюся не потрапляти в число свідків.
29. Молодшим подобається коли я пропоную ним свою ідею, справу або розваги.
30. Люди перебільшують здатність тварин відчувати настрій свого господаря.
31. З важкої конфліктної ситуації людина повинна виходити самостійно.
32. Якщо дитина плаче на це є свої причини.
33. Молодь повинна завжди задовольняти будь-які прохання і дивацтва людей похилого віку.
34. Мені хотілося б розібратися чому деякі мої однокласники були задумливі.
35. Безпритульних домашніх тварин слід відловлювати і знищувати.
36. Якщо мої друзі починають обговорювати зі мною свої особисті проблеми я стараюся перевести тему.

Обробка результатів.

Слід починати з визначення достовірності даних. Для цього необхідно підрахувати скільки відповідей певного типу дано на вказаний номер твердження опитувальника:

«не знаю»: 2, 4, 16, 18, 33;

«завжди або так»: 2, 7, 11, 13, 16, 18, 23.

- Крім того, слід виявити, скільки раз відповідь типу «завжди» або «так» отриманими на два твердження в наступних парах:

7 і 17; 10 і 18; 17 і 31; 22 і 35; 34 і 36;

- скільки раз відповідь типу «завжди» або «так» отримана для одного із тверджень, а відповідь типу «ніколи» або «ні» для іншого в наступних парах: 3 і 36; 1 і 3; 17 і 28.

Після цього додаються результати окремих підрахунків.

Якщо загальна сума 5 або більше, то результат дослідження недостовірний;

При сумі, рівній 4, результат сумнівний;

Якщо ж сума не більше 3, результат дослідження може бути визнаний достовірним.

При не достовірних і сумнівних результатах доцільно, якщо це можливо, в'яснити причини відношення досліджуваного до дослідження. Слід мати на увазі, що крім небажання обстежитися або прагнення навмисно давати суперечливі, не щирі відповіді, не достовірні результати можуть бути обумовлені, наприклад, порушення деяких психічних функцій, з розвитку, а також соціальним інфантилізмом.

При достовірних результатах дослідження подальша обробка даних направлена на отримання кількісних показників емпатії і її рівня.

Єдина метрична уніполярна шкала інтервалів дозволяє, користуючись ключем-де-шифратором, отримати характеристику емпатії на підставі даних,

які представляють всі діагностичні шкали і дають характеристику окремих складових емпатії.

Ключ до методики:

Шкала		Твердження
№	Прояв емпатії до:	
1	Батьків	10, 13, 16
2	Тварин	19, 22, 26
3	Людей похилого віку	2, 5, 8
4	Дітей	25, 29, 32
5	Героїв художніх творів	9, 12, 15
6	Незнайомих чи малознайомих людей	21, 24, 27

Таблиця рівнів емпатії

Рівень	Кількість балів	
	За шкалами	Всього
Дуже високий	15	82-90
Високий	12-14	63-81
Середній	5-11	37-62
Низький	2-4	12-36
Дуже низький	0-1	0-11

За допомогою таблиці на підставі отриманих бальних оцінок діагностується рівень емпатії за кожною складовою та загальний показник.

Рівневі характеристики емпатії:

82 до 90 балів - це дуже високий рівень емпатійності. У вас болісно розвинено співпереживання. В спілкуванні ви, як баромет, тонко реагуєте на настрій спірозмоника, який ще не встиг сказати, а ні слова. Вам важко через те, що оточуючі використовують вас в якості громовідводу, обрушуючи на вас свій емоційний стан. Ви погано відчуваєте себе в присутності «важких» людей. Дорослі і діти охоче довіряють вам свої таємниці і йдуть за порадою. Часто відчувають комплекс провини, побоюючись завдати людям клопоту; не тільки словом, дажєй поглядом боїться зачепити їх. Переживання за рідних і близьких не покидає вас. В той же час ви також дуже ранимі. Можете страждати при побачені покаліченої тваринки або не знаходите собі місця через випадкового холодної зустрічі шефа. Ваша вразливість часом довго не дає заснути. Перебуваючи в засмучених відчуттях, ви потребуєте в емоційній підтримці зі сторони. При такому відношенні до життя ви близькі до невротичних зривів. Потурбуйтеся про своє психічне здоров'я.

63 - 81 бали. Високий рівень розвитку емпатії. Такі особи з непідробним інтересом ставляться до людей, їх подобається «читати» інших, заглядати в їх майбутнє. Вони емоційно чуйні, швидко встановлюють контакти та знаходять спільну мову. Оточуючі цінують їх за щиросердність. Вони намагаються не

допускати конфліктів, знаходити компромісні рішення. Добре переносять критику на свою адресу. В оцінці подій більше довіряють своїм почуттям та інтуїції, ніж аналітичним висновкам. Віддають перевагу праці з людьми, ніж поодиноці. Постійно потребують схвалення своїх дій з боку оточуючих.

37 - 62 балів. Середній рівень розвитку емпатії. Таких осіб можна віднести до числа «товстошкірих», утім, як і до особливо чутливих осіб. У взаєминах із людьми міркує про них насамперед по вчинках, менше цікавлячись мотивами останніх. Здебільш тримають виявлення своїх емоцій під контролем. Уважні до співрозмовника, намагаються зрозуміти, що стоїть за його словами, однак при зайвому виявленні ним почуттів утрачають терпіння. У них немає розкутості почуттів, що заважає повноцінному сприйняттю оточуючих та є перешкодою у становленні повноцінних взаємин співробітництва з іншими.

12 - 36 балів. Низький рівень розвитку емпатії. Ця категорія осіб відчуває суттєві труднощі у встановленні контактів з оточуючими, їм дискомфортно в гучних компаніях. Для них незрозумілі емоційні прояви зі сторони оточуючих, вони ставляться до них з іронією. Таким особам часто важко першими розпочати розмову, особливо з незнайомими людьми. Їх взаємини з оточуючими формалізовано, побудовано за статусно-рольовим принципом.

11 балів і менше. Дуже низький рівень розвитку емпатії. Надмірна центрація на власній персоні створює труднощі у порозумінні з оточуючими. Прихильники точних формулювань і раціональних вирішень. Віддають перевагу роботі, де контакти з людьми зведено до мінімуму. Можуть бути високопродуктивними в індивідуальній роботі, однак у взаємодії з іншими виглядають далеко не у кращому світлі. Болісно сприймають критику на свою адресу.

ДІАГНОСТИКА МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН ОСОБИСТОСТІ

Мета роботи: визначити переважаючий тип відносин до людей завдяки самооцінці та взаємній оцінці особистості.

Використовувані матеріали:

1) Методика діагностики міжособистісних відносин Т.Лірі.

Хід роботи:

1. Одержати стимульний матеріал та бланк методики: методики діагностики міжособистісних відносин Т.Лірі.

2. Оцінити запропоновані твердження методик.

3. Обрахувати профіль особистості.

4. Співставити самооцінку наявних особливостей особистості з експертною оцінкою.

6. На основі проведеного дослідження оформити письмовий звіт.

7. Сформулювати висновки за результатами проведеного дослідження.

Теоретичні матеріали до виконання лабораторної роботи:

При дослідженні міжособистісних відносин найбільше часто виділяються два фактори: *домінування-підпорядкування* й *дружелюбність-агресивність*.

Саме ці фактори визначають загальне враження про людину в процесах міжособистісного сприйняття. Вони названі М. Аргайлом у числі головних компонентів при аналізі стилю міжособистісної поведінки й за змістом можуть бути співвіднесені з двома головними осями семантичного диференціала Ч. Оттуда: *оцінки й сили*.

У багаторічному дослідженні, проведеному американськими психологами під керівництвом Б. Бейлза, поведінка члена групи оцінюється за двома змінними, аналіз яких здійснюється в тривимірному просторі, утвореному трьома осями: домінування-підпорядкування, дружелюбність – агресивність, емоційність – аналітичність.

Проведення дослідження:

Про рівень прояву того чи іншого переважаючого типу відносин до людей можна визначити за сукупними показниками. За результатами методики діагностовані малюють графік профілю особистості, в якому зображають сукупні показники результатів самооцінки та експертної оцінки.

Інструкція для учасників: читаючи твердження, «+» позначити ті якості, які найбільше Вам підходять; «-» – ті, які не підходять.

Текст опитувальника

1. Інші думають про нього прихильно
2. Справляє враження на оточуючих
3. Вміє розпоряджатися, наказувати
4. Вміє наполягти на своєму
5. Має почуття гідності
6. Незалежний
7. Здатний сам про себе подбати
8. Може проявляти байдужість
9. Здатний бути суворим
10. Вимогливий, але справедливий
11. Може бути щирим
12. Критичний до інших
13. Любить поплакатися
14. Часто сумний
15. Здатний проявляти недовіру
16. Часто розчаровується
17. Здатний бути критичним до себе
18. Здатний визнати свою неправоту
19. Охоче підкоряється
20. Поступливий
21. Вдячний
22. Захоплюється, схильний до наслідування
23. Поважний
24. Шукає схвалення
25. Здатний до співпраці, взаємодопомоги
26. Прагне вжитися з іншими

27. Приязний, доброзичливий
28. Уважний, ласкавий
29. Делікатний
30. Підбадьорює інших
31. Чуйний до закликів про допомогу
32. Безкорисливий
33. Здатний викликати захоплення
34. Користується повагою інших
35. Має талант керівника
36. Любить відповідальність
37. Впевнений у собі
38. Самовпевнений, напористий
39. Діловий, практичний
40. Любить змагатися
41. Стійкий, наполегливий, там де треба
42. Невблаганний, але неупереджений
43. Дратівливий
44. Відкритий, прямолінійний
45. Не терпить, щоб їм командували
46. Скептичний
47. На нього важко справити враження
48. Образливий, делікатний
49. Легко бентежить
50. Невпевнений у собі
51. Поступливий
52. Скромний
53. Часто звертається за допомогою до інших
54. Дуже шанує авторитети
55. Охоче приймає поради
56. Довірливий і прагне радувати інших
57. Завжди люб'язний у взаєминах з іншими
58. Цінує думку оточуючих
59. Товариський, злагідний
60. Добросердечний
61. Добрий, вселяє впевненість
62. Ніжний, м'якосердий
63. Любить піклуватися про інших
64. Безкорисливий, щедрий
65. Любить давати поради
66. Справляє враження впливової людини
67. Любить керувати та давати вказівки
68. Владний
69. Хвалькуватий
70. Гордовитий і самовдоволений

71. Думає тільки про себе
72. Хитрий, розважливий
73. Нетерпимий до помилок інших
74. Корисливий
75. Відвертий
76. Часто недружелюбний
77. Озлоблений
78. Скаржник
79. Ревнивий
80. Довго пам'ятає образи
81. Звинувачує самого себе
82. Сором'язливий
83. Безініціативний
84. Лагідний
85. Залежний, несаможиттєвий
86. Любить підкорятися
87. Віддає іншим право приймати рішення
88. Легко потрапляє в халепу
89. Легко потрапляє під вплив друзів
90. Готовий довіритися будь-кому
91. Схильний бути прихильним до всіх
92. Всім симпатизує
93. Прощає всіх
94. Переповнений надмірним співчуттям
95. Великодушний, терпимий до недоліків
96. Прагне протегувати
97. Прагне до успіху
98. Чекає захоплення від кожного
99. Розпоряджається іншими
100. Деспотичний
101. Сноб, судить про людей лише за рангом і достатку
102. Марнославний
103. Егоїстичний
104. Холодний, черствий
105. В'їдливий, глузливий
106. Злий, жорстокий
107. Часто гнівливий
108. Байдужий
109. Злопам'ятний
110. Вирізняється духом протиріччя
111. Впертий
112. Недовірливий, підозрілий
113. Боязкий
114. Сором'язливий

115. Відрізняється надмірною готовністю підкорятися
116. М'якотілий
117. Майже ніколи нікому не заперечує
118. Нав'язливий
119. Любить, щоб його опікали
120. Надмірно довірливий
121. Прагне знайти прихильність кожного
122. З усіма погоджується
123. Завжди доброзичливий
124. Любить всіх
125. Дуже поблажливий до оточуючих
126. Намагається втішити кожного
127. Піклується про інших на шкоду собі
128. Псує людей надмірною добротою

Обробка даних проводиться за кожною октант згідно ключа:

1. **Авторитарний:** 1 - 4, 33 - 36, 65 - 68, 97 - 100.
2. **Егоїстичний:** 5 - 8, 37 - 40, 69 - 72, 101 - 104.
3. **Агресивний:** 9 - 12, 41 - 44, 73 - 76, 105 - 108.
4. **Підозрілий:** 13 - 16, 45 - 48, 77 - 80, 109 - 112.
5. **Підпорядковується:** 17 - 20, 49 - 52, 81 - 84, 113 - 116.
6. **Залежний:** 21 - 24, 53 - 56, 85 - 88, 117 - 120.
7. **Доброзичливий:** 25 - 28, 57 - 60, 89 - 92, 121 - 124.
8. **Альтруїстична:** 29 - 32, 61 - 64, 93 - 96, 125 - 128.

За допомогою формул визначаються показники за двома основними параметрами «Домінування» і «Дружелюбність»:

$$\text{Домінування} = (I - V) + 0,7 \times (VIII + II - IV - VI)$$

$$\text{Дружелюбність} = (VII - III) + 0,7 \times (VIII - II - IV + VI)$$

Таким чином, система балів з 16 міжособистісним змінним перетворюється в два цифрові індекси, які характеризують уявлення суб'єкта за зазначеними параметрами.

У результаті проводиться аналіз особистісного профілю - визначаються типи ставлення до оточуючих.

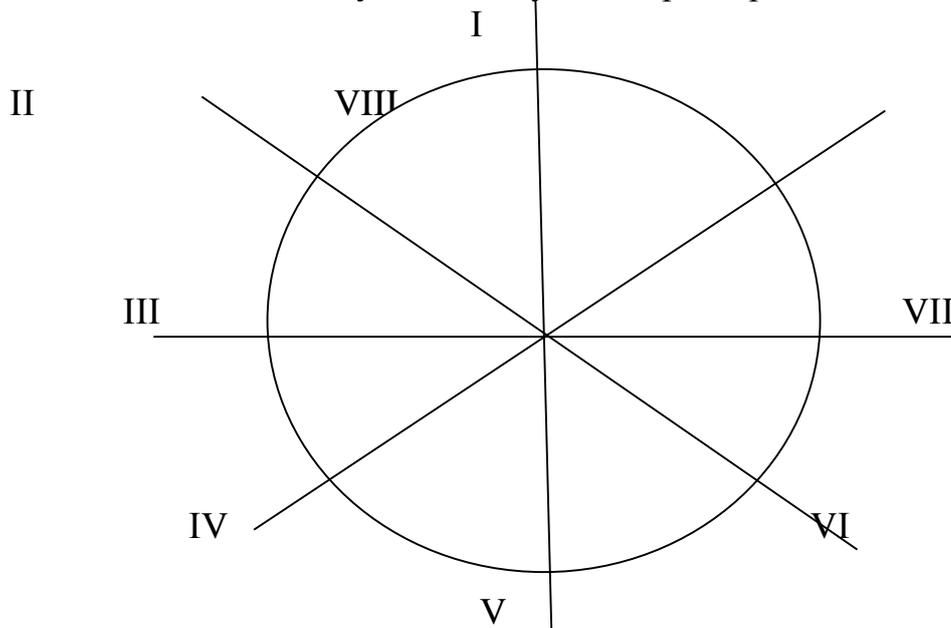
Інтерпретація результатів

Максимальна оцінка рівня - 16 балів, але вона розділена на чотири ступені вираженості відносини:

0-4 бали - низький:	адаптивна поведінка
5-8 балів - помірний:	
9-12 балів - високий:	екстремальна поведінку
13-16 балів - екстремальний:	схильність до патологічної поведінки

Позитивне значення результату, отриманого за формулою "домінування", свідчить про виражене прагнення людини до лідерства у спілкуванні, до домінування. Негативне значення вказує на тенденцію до підпорядкування, відмови від відповідальності й позиції лідерства.

Позитивний результат за формулою «дружелюбність» є показником прагнення особистості до встановлення доброзичливих відносин і співпраці з оточуючими. Негативний результат вказує на прояв агресивно-конкурентної позиції, що перешкоджає співпраці та успішній спільній діяльності. Кількісні результати є показниками ступеня вияву цих характеристик.

Рис.1 Графічне зображення результатів діагностованого

Найбільш заштриховані на профілі октанти відповідають переважаючим стилям міжособистісних відносин індивіда. Характеристики, що не виходять за межі 8 балів, властиві гармонійним особистостям. Показники, що перевищують 8 балів, свідчать про акцентуації властивостей, що виявляються певним октантом. Бали, що сягають рівня 14-16, свідчать про труднощі соціальної адаптації. Низькі показники за всіма октантам (0-3 бали) можуть бути результатом скритності і нещирості випробуваного.

Перші чотири типи міжособистісних відносин (октанти 1-4) характеризуються тенденцією до лідерства і домінування, незалежністю думки, готовністю відстоювати власну точку зору в конфлікті. Інші чотири октанта (5-8) – відображають переважання конформних установок, невпевненість у собі, податливість думці оточуючих, схильність до компромісів.

В цілому інтерпретація даних повинна орієнтуватися на переважання одних показників над іншими і в меншій мірі - на абсолютні величини. В нормі зазвичай не спостерігаються значні розбіжності між «Я» актуальним і ідеальним. Помірна розбіжність може розглядатися як необхідна умова самовдосконалення.

Незадоволеність собою частіше спостерігається у осіб із заниженою самооцінкою (5,6,7 октанти), а також у осіб, що знаходяться в ситуації тривалого конфлікту (4 октанта). Переважання одночасно 1 і 5 октанти властиво особам із проблемою хворобливого самолюбства, авторитарності, 4 і 8 – конфліктом між прагненням до визнання групою і ворожістю, тобто проблема пригніченої ворожості, 3 і 7 – боротьба мотивів самоствердження і афіліації, 2 і 6 – проблема незалежності-подпорядкування, що виникає в складній службовій або іншій ситуації та змушує коритися всупереч внутрішньому протесту.

Особи, у яких виявляються домінантні, агресивні і незалежні риси поведінки, значно рідше виявляють невдоволення своїм характером і міжособистісними стосунками, проте і у них може виявлятися тенденція до вдосконалення свого стилю міжособистісної взаємодії з оточуючими. При цьому зростання показників того чи іншого октанта визначить напрям, за яким потрібно самостійно рухатися особистості з метою самовдосконалення.

Типи міжособистісних стосунків

I. Авторитарний

13-16 – диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Всіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатися на свою думку, не вмє приймати поради інших. Навколишні відзначають цю владність, але визнають її.

9-12 – домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, вимагає до себе поваги.

0-8- упевнена в собі людина, але не обов'язково лідер, завзятий і наполегливий.

II. Егоїстичний

13-16 – прагне бути над усіма, але одночасно в стороні від усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний. Труднощі перекладає на оточуючих, сам відноситься до них дещо відчужено, хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий.

0-12 – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний

13-16 – жорсткий і ворожий по відношенню до оточуючих, різкий, жорсткий, агресивність може доходити до асоціальної поведінки.

9-12 – вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий і різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, глузливий, іронічний, дратівливий.

0-8 – впертий, завзятий, наполегливий і енергійний.

IV. Підозрілий

13-16 – відчужений по відношенню до ворожого і зліго світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно на всіх скаржиться, всім незадоволений (шизоїдний тип характеру).

9-12 – критичний, нетовариський, відчуває труднощі у інтерперсональних контактах через невпевненість в собі, підозрілості і боязні поганого ставлення,

замкнутий, скептичний, розчарований в людях, потайний, свій негативізм проявляє у вербальній агресії.

0-8 – критичний по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючих людей.

V. Підпорядковується

13-16 – покірний, схильний до самоприниження, слабовольний, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в кому-небудь більш сильному.

9-12 – сором'язливий, лагідний, легко ніяковіє, схильний підкорятися сильнішому без урахування ситуації.

0-8 – скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має власної думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний

13-16 – різко невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з будь-якого приводу, тому залежний від інших, від чужої думки.

9-12 – слухняний, боязливий, безпорадний, не вміє проявити опір, щиро вважає, що інші завжди праві.

0-8 – конформний, м'який, очікує допомоги і порад, довірливий, схильний до захоплення оточуючими, ввічливий.

VII. Доброзичливий

9-16 – доброзичливий і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття і соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, "бути хорошим" для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогруп, має розвинені механізми витіснення і придушення, емоційно лабільний (істероїдний тип характеру).

0-8 – схильний до співробітництва, кооперації, гнучкий і компромісний при вирішенні проблем і в конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих, свідомо конформний, слідує умовностям, правилам і принципам "хорошого тону" у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання і любов, товариський, проявляє теплоту і дружелюбність у відносинах.

VIII. Альтруїстичний

9-16 – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі і занадто активний стосовно оточуючих, приймає на себе відповідальність за інших (може бути тільки зовнішня "маска", що приховує особистість протилежного типу).

0-8 – відповідальний стосовно людей, делікатний, м'який, добрий, емоційне ставлення до людей проявляє у співчутті, симпатії, турботі, ніжності, вміє підбадьорити і заспокоїти оточуючих, безкорисливий і чуйний.

4. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Для системного засвоєння курсу необхідно є систематична навчально-пізнавальна робота студентів в усіх видах і формах її організації: лекції, практичні заняття, лабораторні заняття, консультації, самостійна робота. Контроль успішності студентів здійснюється з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання.

Обов'язковим є відвідування (онлайн/офлайн) навчальних занять; активність студента під час практичних занять; своєчасне виконання лабораторних робіт та завдань самостійної роботи; виконання модульних контрольних завдань; відпрацювання занять, що були пропущені або не підготовлені (незадовільні оцінки) на консультаціях; за погодженням із викладачем їх відпрацювання може відбуватись в онлайн формі.

Здобувачам освіти може бути зараховано результати навчання, отримані у формальній, неформальній та/або інформальній освіті (професійні (фахові) курси/тренінги, громадянська освіта, онлайн-освіта, стажування). Процес зарахування регулюється [Положенням про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті ВНУ імені Лесі Українки](#), і рішенням науково-методичної комісії факультету від 03.02.2022 року, протокол № 7.

Студенти мають право отримати додаткові бали (зараховується не більше 5 балів за вибором студента-магістра):

- за публікацію у періодичному науковому виданні, що включене до переліку фахових видань України (5 балів);
- за призове місце на I або II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади (Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт) (4 та 5 балів, відповідно);
- за підвищення кваліфікації, проходження тренінгових навчань тощо в обсязі не менше 54 годин за умови представлення відповідного документа в рік навчання (5 балів);
- за публікацію тез у збірнику матеріалів конференції (3 бали);
- за участь у конференції (доповідь без подання до друку тез) із представленням сертифіката учасника (2 бали);
- діяльність за спеціальністю у формі участі у професійних та/або громадських об'єднаннях (2 бали);
- за виконання функцій (повноважень, обов'язків) старости групи, керівника студентського наукового товариства факультету/студентської проблемної групи або учасника наукової теми (проєкту)/студентської проблемної групи кафедри (1 бал).

Підтвердження подається здобувачем освіти викладачеві курсу не пізніше ніж за 10 днів до дати останнього заняття з дисципліни. При цьому студент у встановлені терміни подає заяву на ім'я проректора та долучає усі необхідні документи до розгляду. Матеріали розглядаються на засіданні Предметної комісії, створеної розпорядженням декана факультету відповідно до схвальної резолюції проректора з навчальної роботи та рекрутації з урахуванням. [Положенням про визнання](#)

[результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті ВНУ імені Лесі Українки.](#) і рішенням науково-методичної комісії факультету від 03.02.2022 року, протокол № 7.

Оцінювання здійснюється за 100-бальною шкалою.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом на практичних заняттях під час виконання самостійної роботи залежить від дотримання таких вимог: своєчасність виконання навчальних завдань; повний обсяг їх виконання; якість виконання навчальних завдань; самостійність виконання; творчий підхід у виконанні завдань; ініціативність у навчальній діяльності.

Поточний контроль проводиться на кожному практичному занятті й оцінюється в діапазоні від 0 до 2,5 балів. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки студентів із зазначеної теми (у тому числі, самостійно опрацьованого матеріалу) під час роботи на практичних заняттях та набутих навичок під час виконання завдань. Критерії поточного оцінювання знань здобувачів залежать від: повноти розкриття питання, цілісності, системності, вміння формулювати висновки тощо. Якщо студент не виступав на практичному занятті/не виконував заплановані письмові роботи/ не брав участі в командній дискусії – його активність оцінюється в 0 балів.

Окремо за практичні заняття кожного змістового модулю студенти можуть набрати максимум 10 балів.

Виконані студентом згідно навчального плану усі лабораторні роботи оцінюються сукупно за кожен змістовий модуль по 10 балів залежно від: повноти виконання завдання, цілісності, системності, вміння формулювати висновки, акуратності оформлення письмового завдання (максимальна кількість балів за два змістові модулі – 20).

Модульна контрольна робота є складовою поточного контролю і здійснюється через проведення аудиторної письмової роботи під час проведення останнього практичного заняття в межах окремого змістового модуля. Кожен варіант модульної контрольної роботи складається з двох питань. Відповіді на поставленні питання слухачів повинні відображати вільне володіння обсягом матеріалу, передбаченим програмою, зокрема, вміти застосовувати його на практиці (у вигляді наведення власних прикладів, розв'язання психологічних ситуацій тощо), оцінювати факти, явища, вільно висловлювати власні думки, самостійно оцінювати різноманітні явища та факти, виявляючи особисту позицію що до них, вміло використовувати міжпредметні зв'язки. Критерії оцінювання знань здобувачів при виконанні контрольних робіт (оцінюється в діапазоні від 0 до 30 балів).

За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, працевлаштування, міжнародне стажування) навчання може відбуватись в онлайн формі за погодженням із керівником курсу.

Несвоєчасне виконання завдання.

Студент, що з певних причин не відвідує лекції, зобов'язаний аргументувати свою відсутність і представити конспект пропущеного заняття. Якщо студент

відсутній на практичному та лабораторному занятті, то, залежно від виду діяльності, передбаченого навчальною програмою, студент проходить усне опитування на пропущену тематику або демонструє навички роботи, що їх передбачено відповідним видом діяльності. Відсутність студента на ПМК оцінюється в «0» балів. Повторне написання ПМК можливе лише за наявності офіційного документу, який підтверджує вагому причину відсутності студента.

- За умови участі студентів у навчанні з елементами **дуальної освіти** передбачено можливість самостійного опрацювання студентами матеріалів навчальних занять протягом одного дня на тиждень та зарахування їхніх результатів до загальної кількості балів поточного контролю.

- *Процедура оскарження результатів контрольних заходів.*

- Студенти мають можливість порушити будь-яке питання, яке стосується процедури проведення чи оцінювання контрольних заходів та очікувати, що його буде розглянуто згідно із заздалегідь визначеними процедурами у ЗВО (див. [Положення про порядок і процедури вирішення конфліктних ситуацій у ВНУ імені Лесі Українки](#), пункт 5 «ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ»).

Відвідування практичних занять є обов'язковим. У форс-мажорних ситуаціях навчання може проходити також в онлайн формі (за погодженням з кафедрою).

Політика щодо академічної доброчесності

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

За порушення академічної доброчесності (плагіат, фальсифікація, списування, обман тощо) здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (опрацювання завдань лабораторної роботи, написання модульної контрольної роботи тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування з Університету. Перевірка робіт на академічну доброчесність в університеті здійснюється з допомогою системи **Strike Plagiarism**.

Процедура оскарження результатів контрольних заходів.

Студенти мають можливість порушити будь-яке питання, яке стосується процедури проведення чи оцінювання контрольних заходів та очікувати, що його буде розглянуто згідно із заздалегідь визначеними процедурами у ЗВО (див. [Положення про порядок і процедури вирішення конфліктних ситуацій у ВНУ імені Лесі Українки](#), пункт 5 «ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ»).

- *Дотримання правил навчальної етики та академічної доброчесності:*

- Дотримання академічної доброчесності, згідно Кодексу академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки, здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

- Основні види відповідальності здобувачів освіти за порушення академічної доброчесності (ч. 6 статті 42 Закону України «Про освіту») :

- повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо);

- повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми;

- відрахування з університету (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту);

- позбавлення академічної стипендії;

- позбавлення наданих університетом пільг з оплати навчання.

Із загальними засадами, цінностями, принципами та правилами етичної поведінки учасників освітнього процесу, якими вони повинні керуватися у своїй діяльності, можна ознайомитися у [Кодексі академічної доброчесності Волинського національного університету імені Лесі Українки](#).

Політика щодо дедлайнів та перескладання: роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (- 5 балів). Перескладання відбувається із дозволу кафедри за наявності поважних причин.

Навчальним планом передбачено іспит, який може бути виставлений за умови накопичення магістром 75. Максимальна оцінка за іспит – 60 балів.

Отже, підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за: поточне оцінювання згідно суми балів за: практичні і лабораторні заняття (максимум 40 балів); двох модульних контрольних робіт (максимум 60 балів, тобто по 30 балів кожна).

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 - 81	Добре
67 -74	Задовільно
60 - 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

Обов'язкова література

1. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике. – СПб. : Питер, 2002. – 528 с.
2. Галецька І. Клініко-психологічне дослідження : навч. посіб. – Львів. – ЛНУ ім. І. Франка, 2015. – 242 с.
3. Діденко С. В. Клінічна психологія : словник-довідник. – К. : Академвидав, 2012. – 320 с.
4. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика. – Луцьк : РВВ "Вежа" ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.
5. Клінічна психодіагностика: практикум / Редактор-упорядник проф. М.В.Миколайський. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 228 с.
6. Никоненко Ю.П. Клінічна психологія: навчальний посібник [Електронний ресурс] / Укл. Ю. П. Никоненко. – Київ : КНТ, 2016. – 368с. Режим доступу: http://culonline.com.ua/Books/klinychna_psyhologia.pdf

Додаткова література

1. Комінко С. Б., Кучер Г. В. Кращі методи психодіагностики. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 406 с.
2. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Косенко А. Ф., Кочергіна Т. І. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я. – Київ : Інкос, 2002. – 272 с.
3. Ложкин Г. В., Мушкевич М. И., Бохонкова Ю. А. Психология здоровья человека. – Луганск : Ноулидж, 2012. – 288 с.
4. Максименко С. Д., Коваль І. А., Максименко К. С., Папуча М. В. Медична психологія. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 520 с.
5. Мира-и-Лопес Е. Графическая методика исследования личности / науч. ред. Н. А. Грищенко. – СПб. : Речь, 2002. – 152 с.
6. Моргун В.Ф., Тітов І.Г. Основи психологічної діагностики. – Київ : Слово, 2012. – 464 с.
7. Морозов С. М., Музичко Л. В., Тімакова А. В. Психодіагностика. Тести. Методика та практика застосування. – Київ : ІПО КНУ ім. Тараса Шевченка, 2004. – 220 с.
8. Мустафаев С. М. Изучение особенностей организации сознания у больных инфарктом миокарда и ишемической болезнью сердца // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 3. – С. 31-34.

9. Протокол з діагностики та терапії ПТСР NICE [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ipz.org.ua/index.php/vydavnytstvo/94-knyhy-3/190-protokoly-z-diahnostyky-ta-terapii-ptsr-nice-2>
10. Рауш Д. Т. Тест Роршаха : практ. рук. – М. : Когито-Центр, 2005. – 254 с. – (Психологический инструментарий).
11. Рубинштейн С. Я. Экспериментальные методики патопсихологии и опыт применения их в клинике: (Практическое руководство). – Москва : Апрель-Пресс : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2004. – 222 с.
12. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики. – К. : Главник, 2006. – 144 с.
13. Шамлян К., Кліманська М. Проективні методи дослідження особистості. – Львів. – ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 466 с.

Навчально-методичне видання

Тетяна Володимирівна Федотова

**ДОСЛІДНИЦЬКІ МЕТОДИ В СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я:
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРОВЕДЕННЯ
ПРАКТИЧНИХ ТА ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ ДЛЯ СТУДЕНТІВ**

Друкується в авторській редакції

Формат 60x84 1/16. Папір офс. Гарн. Таймс. Друк цифровий.

Обсяг 2,5 ум. друк.арк., 2,85 обл.-вид.арк. Тираж 100 пр.

Зам. 1242. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Бойка, 1, тел. 29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення і радіомовлення України

ДК № 4039 від 08.04.2022 р.